

Күрдума депутадының
ажыл-албаны

ЧЫЛЫДЫЛГА АЙТЫРЫН ШИИТПИРЛЭЭН

Күрүне Думазының
депутады Лариса Шойгу
Кызыл ЧЭТ-ке чораан.

Лариса Шойгу январь 31-де «Кызыл ЧЭТ» ААН-ның чингине директору Андрей Троцан-биле ужурашкан. Олар бүдүрүлгениң амгы үедеги ажил-херектерин сайгарып чугаалашкан, а ол ышкаш объектиге септелге ажилдарын чорударыңа эргежок чугула акша-хөреңгини Россияның Саң-хөө яамызыңа камгалап алырының дугайында айтырыгны база шийтирилээннер. Күштүг чер шимчээшкениң соонда ЧЭТ ажилын үзүктелдирбээн болгай, ындыг турбуже ында биче эвес тиглер тытып келген.

Кызыл ЧЭТ-тиң удуртулгазы 2011 чылдың дургузунда чылыг кандырылганың тарифтерин өстүрбээн дээрзин Андрей Троцан дыңнаткан. Бо чылдың январьда база өзүлде болбаан. Чогум ону өстүрер үе келир дээрзин ол чугаалаан, ынчалза-даа 4 хуудан ашпас. Ол дээрже инфляцияның безин хууздун куду деңнел-дир. Россияның Чазаның Даргазы чуртталга-коммунал ажил-агыйының ачы-дузазының таривин инфляцияның хууздун, тодаргайлаарга, 7 хуудан эрттирбезин негээн дээрзин депутат Лариса Шойгу агайдырган.

«Кызыл ЧЭТ бөгүнгү бергеени шыдажып эртер сорулганыг, шынап-ла, хөмүр-даш өртээ ажок өскөн болгай. Ол айтырыгны демнежип тургаш, шийтирилээр херек, ол айтырыг Шолбан Валерьевич Кара-оолду Чаза дүвүредип турар» — деп, Лариса Шойгу демдеглээн.

ХӨГЖҮЛДЕНИН СТРАТЕГИЯЗЫН ТОДАРАТКАН

2020 чылга чедир үеде республиканың социал-экономиктиг хөгжүлденин стратегиязының чаа эдилгезин Тыва Республиканың Чазаа бадылаан.

Чаа документини Тыва Республиканың Экономика яамызы күүсекчи эрге-чагырга болгаш тус чер бот-башкарылга органны-биле кады ажилдап кылган. 2008 чылда хүлээп алдыгган стратегияны эде кылырын республиканың девискээринге инвестицияның улуг-улуг төлөвилелдерин боттандырып эгелээни, а ол ышкаш ону күүседириниң баштайгы үе-чадазының доозулганы негеп келген дээрзин экономика сайыды Людмила Трсова айыткан.

Чазактың ээлчеглиг хуралыңа ол айтырыгны сайгарып турда, Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол бо чугула ужурузаныг документ болур, чүге дээрже аңаа үндезилеп, регионну сайзырадырының дыка хой анализтиг материалдарын болгаш программазын ажилдап кылыр деп демдеглээн. Республиканың стратегия хөгжүлденин планын яамы бүрүзү тергип эки билген турар ужуруг дээрзин ол санап турар.

Стратегияның баштайгы дөрт чылда оң «ажылының» акшалан-дырышкыны 31,5 млрд. рубль болган, планнаттыганы 30,9 млрд. рубль. Ол чорук социал адырың кол-кол көргүзүлгелерин дыка экижидер органы берген. Орулгазы амыдырап-чурттаарының эң биче хемчээлинден куду чурттакчы чоннуң саны 27,5 хуу кызырылган, 2006 чылдың деңнелинден 13,8 пункт куду болган. Айда ортумак шалың 2 катап өскөн болгаш 17,5 муң рубль четкен. Чурттакчы чоннуң кижжи саныңа онааштыр ортумак орулгазы 2,4 катап өскөн болгаш 11100 рубль апарган. Регионнуң ниити продуктузунуң хемчээли 11,6 хуу көвүдээн. Капи-

талды хаара тударыңа болгаш инвесторлар-биле бот-боттарыңа ажыктыг кады ажилдажылгага республиканың экономиказы улам ажык апарган. 2007-2010 чылдарда кол капиталга инвестицияларның хемчээли 1,8 катап өскөн.

Республиканың муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының социал-экономиктиг комплекстиг программаларыңа дүүштүр 1090 «өзүлдениң базымнары» болгаш ажилдаар чаа 4846 олуттар тургустунган. Стратегияның эдилге кириген кезээн күүсеткениниң түнелинде 2006 чылдаазыңа деңнээрже, регионнуң ниити продуктузу 2020 чылга чедир 7,9 катап өзер, үлетпүр бүдүрүлгениң хемчээли — 13,2 катап, көдээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүлгези — 5,3 катап өзер. Экономикада хаара туттунган кижилерниң саны 1,6 катап көвүдээр. Ажыл чок кижилерниң саны 12,4 муң кижиге кызырлыр.

Стратегияны күүседирин акшаландыраарының ниити хемчээли 900 миллиард рубль чедэ бээр. Оң кол-кол дөстери — федералдыг, республика болгаш тус чер бюджеттери, а ол ышкаш чээлилер, инвесторларның акша-хөреңгизи болур.

Тываның социал-экономиктиг хөгжүлденин стратегиязыңа кириген кол-кол өскерилгелерге доктаап тура, республиканың экономика сайыды Людмила Трсова мынча деп демдеглээн: «Стратегияның кол-кол угланышкыннары 2020 чылга чедир Сибирьниң социал-экономиктиг хөгжүлденин мурнады шийтирилээр айтырыглары-биле болгаш сорулгалары-биле дүгжүп турар. Ол дээрже,

хамыктың мурнунда, республиканың минералдыг чиг эт баазыын шийгээдип алыры-биле чергелештир Кызыл-Курагино аразының демир-орунуң тудуунга хамааржыр. Сибирьниң стратегиязыңа бо төлөвилел Сибирьниң продукциязының даштыкы рынокче үнерин хандырып, Сибирьниң регионнарын дүрген болгаш комплекстиг шийгээдип алыр органы берип турар. Мурнуу-Сибирьниң инфраструктуралыг төлөвилелдериниң кол кезээ кылдыр санаттынып турар. Республиканың каайлы-логистика терминалдарын Кызылга болгаш Хандагайтыга тударының, а ол ышкаш автомобильдер эрттирер ийи талалыг Хандагайты-Боршоо пунктузун чаартып кылырының стратегиязы ол сорулгаларга көрдүнгөн болуп турар».

Сибирьни сайзырадырының стратегиязыңа дүүштүр Тываның девискээринге ажил-агыйны чорударының онза байдалдарлыг зоналарын тургузары көрдүнгөн. Оларның аразында мурнады хөгжүдериниң дараазында зоналарын онзалар турар: Ак-Довурак хоорайның үлетпүр өзүлденин төвү-биле барыын талакы аграр-индустриалдыг зоназы; Кызылдың өзүлденин төвү-биле төп индустриалдыг зона; сайзыраңгай казып тывышкын болгаш аргыаш белеткелениң үлетпүрү-биле кады чөөн талакы бойдус-курла-вырлыг рекреация микрорайон, оон төптери Тоора-Хем болгаш Сарыг-Сеп суурлар болур, өзүлде төвү Эрзин суурда мурнуу аграр зона.

Стратегияның чаа эдилгезинде инновациялыг кол чүүлдер кириген, өөредилгениң, кадык камгалалының, чонну ажилга хаара тударының системазын экижидериниң айтырыглары аажок долу тодарат-

тыгган. Республиканың девискээринге инвестицияның улуг-улуг төлөвилелдерин боттандыраары-биле чергелештир Тываны хөгжүдериниң стратегиязыңа кадр политиказының айтырыгларын немээри негеттинип келген.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, стратегияның мурнады шийтирилээр айтырыглары болгаш сорулгалары экономиканың турум хөгжүлденинче, инвестиция байдалын экижидеринче, биче болгаш ортумак бизнести сайзырадырыңа, чурттакчы чоннуң амыдыралының деңнелин болгаш шынарын экижидеринче, хамаатыларның чаагай чоруун чайгылыш чок бедидеринче угланган.

Тываның хөгжүлденин стратегия оруктарының чаа эдилгелерин ажилдап кылыр талазы-биле Экономика яамызының ажилын Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол чогулгалыг деп үнелээн болгаш оон бүгү угланышкыннары болгаш хемчеглери экономиктиг аргаларны улам ажыдары-биле, чаа бүдүрүлгелерни тургузары-биле, инвестиция салышкынын экижидери-биле, регионнуң чурттакчы чонунуң амыдыралының деңнелин болгаш шынарын бедидери-биле холбашкан дээрзин демдеглээн. Оон-биле чергелештир Чазак Даргазы бүгү сайытарга чоокку чылдарда оларның ажил-ижинге чугула удуртулга болур ол документини кичээнгейлиг өөренип көөрүн, боттарының саналдарын болгаш эдилгелерин кыска хуусаада кириерин айыткан. Амгы үеде кирген саналдар колдуунда документиниң сөзүглелин эдеринге хамаарышкан болуп турар, оларны барымдаалап ыяк кылдыр ажилдап кылгаш, ат салышкыныңа кириер.

ЫЫТКЫР МЕДЭЭ-БИЛЕ ЧОНГА ЧЕДИРЕР

Онза байдалдар тургустунуп келген товарылгада чурттакчы чонга ыткыр медээ чедирериниң аргазын Кызылга харылзаачылар шенеп ажилдатканнар.

Онза байдалдар дугайында чонга чарлап дыңнадырының чаа аргаларын тывар сорулганы Тываның Чазаның Даргазы республиканың ХК болгаш ОБ агентилелинче, РФ-тиң ОБЯ-зының Кол эргелелинче болгаш «Тывасвязь-информ» ААН-ге салган дээрзин сагындыраал.

Теле-дамчыдылга каналдарын ажыглап медээлер дамчыдар тускай дериг-херекселдин шенелдези болган, ону Калуганың телеграф аппаратуразының заводундан

камгалакчылар эккелгеннер. Шенелде үезинде «Бирги», «Россия-1», «НТВ» болгаш «Домашний» каналдарының көрүкчүлери «Перехват-166» деп дериг-херекселдерниң дузазы-биле «Дыңнаңар! Чурттакчы чонга дыңнадыг чедирер системазының техниктиг шенелдези чоруп тур!» деп медээни алганнар.

Телевизор дамчыштыр медээден аңгыда, хоорайның кудумчуларыңа ыткыр дыңнадыг кылырының системазы база ажилдаан.

Аңаа «Сирена-40» деп херекселди ажыглаан, оларны хоорайның беш пунктузунга тургускан. Национал театрың, «5 звезд» ресторанның, хем ол чарында №8 школаның оран-савазыңдан коңга даажы хевирлиг медээни берген.

Россияның ОБЯ-зының ТР талазы-биле Кол эргелелин хараылзаа килдизиниң начальниги Мерген Чамзырайның дыңнатканын езугаар алырга, системаны ам-даа чедир кылыры негеттинип турарын ол шенелделер көргүскөн. Телеканалдар дамчыштыр бердинген медээлерни күштелдирери эргежок чугула. Оон аңгыда бир медээ бердинмейн барган.

Шенелдениң түннелин үндүрүп

тура, ОБЯ-ның Кол эргелелин начальнигиниң бирги оралакчызы Владислав Солонцов мынча дээн:

—Шенелде үезинде болган четпестерни чайладыры эргелелдин мурнунда салдыгган улуг сорулгалар болур. Оон соонда чүгле ХК болгаш ОБ агентилелин балансызынче дамчыдар бис. Онза байдалдар тургустунуп келген товарылгада ол дугайын чонга дарый дыңнадыр херекселдер эрге-чагыргага черле турар ужуруг.

Дыңнадыг чедирериниң дараазындагы шенелдезин февральда эрттирер деп шийтир хүлээп алдыгган.

БИСТИҢ СОРУЛГАВЫС — АНЫЯК КАДРЛАРНЫ ДЕТКИИ

Чоокта чаа "Шын" солунга дээди өөредилге черлерин кызыл диплом-биле дооскан болгаш чуртталга бажынын Ипотека-биле садып ап турар үеде субсидия алып деп кордап турар аныяк специалистерниң баштайгы даңзын Тываның Аныяктар херектериниң болгаш спорт яамызының чанында комиссия тодараткан деп бижээн болгай бис. Бистиң республикада дээди өөредилге черлерин кызыл диплом-биле доосканнар хөй деп болур. ТР-ниң өөредилге болгаш эртем яамызының дыңнатканын езугаар алырга, чыл санында дээди өөредилге черлерин 30 ажыг кижилер тергилер эки өөредилгелиг доозуп үнүп турар. Республикага ол дээрже канчаар-даа аажок улуг чедишкен ышканыл. Ындыгларны күрүнениң талазындан деткип турары кончуг шын. Черле ынчаш, сөөлү үеде аныяктарның ажил-ижин деткип, оларның амыдыралын экижидер талазы-биле янзы-бүрү күрүне программаларын болгаш төлөвилелдерни ажилдап кылып турары өөрүнчүг. Бо талазы-биле алдынып турар хемчеглер дугайында аныяктар херектериниң болгаш спорт талазы-биле сайыт **Уран-кыс Сергеевна Ондар-биле** (чурукта) чугаалаштым.

— **Уран-кыс Сергеевна, профессионал дээди өөредилге черлерин тергилер эки өөредилгелиг дооскан специалистерге күрүне деткимчезиниң дугайында тодаргай таныштырып көрүңер.**

— 2011 чылда ТР-ниң Чазак Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол профессионал дээди өөредилге черлерин кызыл диплом-биле дооскан специалистерге ужуражылга үезинде оларга күрүнениң талазындан дуза-деткимчени көргүзерин саналдаан. Ол чигелде бүдүрүлгө адырынга негетинип турар бедик мергелдиг специалистерни деткиринче угланган. Ынчангаш Чазак Даргазының даалгазы-биле Аныяктар херектериниң болгаш экономика яамылары база Ипотека чээлизи-ниң талазы-биле агентилел кады ажилдажылганы чорудуп, тускай доктаалды хүлээп алган. Ол дээрже 2011 чылдың июль 15-те "Профессионал дээди өөредилге күрүне албан черлерин тергилер эки доосканнар Чазактың Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөреңгизинин күсели-биле Тыва Республикага чуртталга шөлүн садып азы тудуп алырынга Ипотека чээлилериниң талазы-биле чарыгдалдарның кезин дуглаарынче субсидия акшаны бээр" деп №462 доктаалды-дыр. Субсидияны "2011-2015 чылдарда Тыва Республикага чуртталга тудуун сайзырадырынга идиг бээр" республиканың тускай сорулгалыг программаның боттанылганын көрдүнгөн республика бюджетиниң акша-хөреңгизинден аңгылаар. Бо күрүне деткимчезиниң утка-зы кандыгыл? Амгы үеде 35 хар

четпээн кижини аныяк кижилер деп санаар болгай бис. 2008 чылдан эгелеп профессионал дээди өөредилге черин тергилер эки өөредилгелиг дооскан, бүдүрүлгө черинде бир чылдан эвээш эвес үеде ажилдап турар болгаш Ипотека программасында киржип турар аныяк специалистерге 5 чылдың дургузунда Ипотека чээлизи-ниң ай санында төлээр хуузу күрүнелен акшалан-дырып турар. А чээли-ниң баштайгы төлө-вирин аныяк специали-лист боду дуглаар. Чижээлээр, Кызыл-дан бажынын Ипоте-ка-биле садып алып дээр болза, эге төлөвири 30 хуузу казып каап-тарга, арткан ай санында төлээр акшаны күрүне төлөп бээр. Акшаны аныяк специалистин агар санынче шилчидер.

Амгы үеде тускай комиссия (ынаар бүгү яамыларның болгаш чогуур күрүне органнарының төлээлери кирип турар) ниитизи-биле 29 билдиришкени өөренип көргөш, баштайгы 4 кижиниң даң-зын тургускан. Оларга Айдыс-маа Тыкыл-оол, Айлаана Кыргыс, Айлана Данчыр-оол база Елена Славикова хамааржыр.

— **Ук программага киржир кээлдиг аныяк специали-стерниң саны хөй болуп турар. Оларны кандыг хевирлиг шил-ип турарыл?**

— Үстүнде айтканым, шилит-тинген 4 кижилер шупту бүдүрүлгө черлеринде ажилдап турар. Програ-маның негелдизин езугаар чүгле бүдүрүлгө черлеринде ажилдап турар аныяк специалистер мындыг деткимчени алыр. Билдиришкени-нерни эмчилер, башкылар дээр чижектиг ажилдап турар адыры бүдүрүлгө черинде эвес аныяк специалистер база кириген болуп турар. Оон аңгыда оон мурнунда социал төлөвилер болгаш күрүне деткимчези-биле бажың-балгат айтырыш шийтирлеп алган аныяк кижилер бо программага кирбес. А ие-чаш капиталын ажылгаан тава-рылгада ук программага киржип болур.

Бир чылда-ла 7-8 хире кижини эрттирер ужурул. Амгы үеде чү-гле 4 кижини шийип алганы бо. Ын-чангаш чыл дургузунда комиссия каш-даа катап ажилдаар, докумен-тилерни ам-даа хүлээп ап турар.

Чыл санында-ла бо программаның ачызы-биле 6-7 аныяк специали-стерниң бажың-балгат айтырыш шийтирлеп ап турары дээр-ле, дыка эки байдал-дыр деп санаар мен. Олар алызы барып, респу-бликаны бурунгаар улам хөгжүдөр, сайзырадыр кижилер-дир.

— **Бир эвес аныяк специа-лист күрүне деткимчезин алгаш, бир-ийи чыл ажил-дааш, кандыг-бир чылдагаа-ның уржуундан ук бидирлесе ажилдавай барган тава-рылгада кандыг хемчеглер алдынарыл?**

— Бо шынал-ла, аажок нарын айтырыг-дыр. Күрүне деткимчезин алган аныяк специалистин ажил-амыдыралы дээр бистер база харысалгалыг болур ужурул бис. Ук аныяк кижиниң ажилында азы амыдыралында чүү четпейн турарыл, ажил талазы-биле оон өзүлдези дээр шуптузун тодара-дып хайгаараар бис. Ол ышкаш ук бүдүрүлгениң удуртукчузу база ажилдакчызы дээр харысалга-лыг болур. Керээде ажил берикчи-зиниң дорт хүлээлгелерин аңгы ай-тып каан. Арай деп күрүнениң дет-кимчезин алган, амгы үениң чаа технологиялары-биле өөренип ал-ган, дээди эртемниг, бедик билиг-лиг, шыырак специалисти ажилдан үндүрүп, кызырылдага тавагышты-рары шын эвес.

Тергилер эки өөредилгелиг дооскан, билин шыырак, профес-сионал деңгели бедик специали-стер республиканың социал-экономика байдатын экижиде-ринге канчаар-даа аажок улуг үлү-хуузу кириер дээрзинге бүзүрел-диг бис. Күрүнениң деткимчезин ал-ган специалист, каш чыл эрткенде, боду ол организацияның удуртук-чузу апарып болурунун магадыла-лы бар болгай. Ынчан ол боду аныянда күрүнениң талазындан деткимчени ап, ниити байдалын чедимчелиг шийтирлеп алган бол-гаш бодунун ажилдакчылары — аныяк специалистерни база дет-кир дээрзи чугаажок.

— **Уран-кыс Сергеевна, аныяктарны деткип турары дыка-ла эки-дир. Амгы үеде аныяктарга болгаш аныяк өг-бүлелерге хамаарыштыр кандыг чигелделиг күрүне программалары ажилдап турарыл?**

— РФ-тиң Президентизи Д.А. Медведевтиң регионнар удуртук-чуларынга айтышканы-биле Ча-зак Даргазы Шолбан Кара-оолдун биске берген даалгазын езугаар, көдээ суурларга ажилдап артып каар күзелдиг школада ажилдап турар башкыларга, ол ышкаш эмчилерге, инженерлерге чурттаар бажың-балгаты тудуп азы садып алыры-биле Ипотека чээлизи-ниң баштайгы төлөвилерин күрүнелен акшаландырып дугайында док-таалды бо хуннерде ажилдап кы-лып турар. Кызыл диплом-биле доосканнарның программасында Ипотеканың ай санында төлээр ужурул хуузу күрүне төлээр бол-за, бо программада Ипотеканың баштайгы төлөвилерин күрүнелен дуглаарының дугайында чугаа чоруп турар. А ай санында төлээр хуузу аныяк специалист боду дуглаар. Ипотека чээлизи-ниң баш-тайгы төлөвири 30 хуу болза, 20 хуузу федералдыг бюджеттен, арткан 10 хуузу республика бол-гаш муниципалдыг бюджеттерниң акша-хөреңгизинден аңгылаар. Ук доктаалды март айның 15-ке чедир хүлээп алыры-биле чогуур ажил

чоруп турар. Бо доктаалды хүлээп аптар болза, аныяк специалистерге канчаар-даа аажок улуг дуза болур дээрзи чугаажок. Амгы үеде 35 хар четпээн аныяк инже-нерлер 258 кижилер болуп турар. Олардан 150 кижилер бажың-балгат чок. Аныяк башкылар ниитизи-биле 1316 кижилер, оларның 723-жү чурттаар чер талазы-биле берге-дээшкенинге таважып турар. Аныяк эмчилер 463 кижилер, олардан 193 кижиниң чурттаар бажың-балгаты чок. Ынчангаш ниитизи-биле 1552 аныяк специалистерни бажың-биле хандыраары негетинип турар.

Чурттаар оран-саваны садып алырының (тудуп алырының) орту-мак өртээ 1 млн. 800 рубль болза, оон баштайгы төлөвири 270 муң рубльден өрү. Ынчан кээр, ол 1552 кижиниң оран-савазының өртээниң баштайгы төлөвилерин кадыптарга, ниитизи-биле 419 млн. 40 муң рубль болуп турар. Ук ак-ша-хөреңгини республика болгаш федералдыг бюджеттен үндүрер. Бо программа 5-10 чылдарның дургузунда ажилдаар.

Оон аңгыда бо чылын доозуп келген дээди эртемниг эмчилер көдээ суурга ажилдап артып каар болза, оларга бажың тудуп алыры-биле 1 млн. рубль федералдыг бюджеттен үндүрүп бээр. 1 млн. рубль Ипотека-биле бажың алырының орунунга, көдээ черге черни садып ап, чурттаар бажың-балгаты тудуп алганы дээр бол-гай. Ылаңгыя кожуун төвү эвес, а көдээ суурларда дээди эртемниг эмчилер барык чок болуп турар. Кожуун төвүнүн эмнелгезинде чет-лес ажилчы олуларны дуглаары чөп болбайн аан. А көдээ чурт-такчылыг черлерде чүгле фельд-шер-акушер пунктулары ажилдап турар. Ында эмчи училищелери дооскан эмчи сестралары ажил-дап турар, а дээди эртемниг эм-чилер чок болуп турар. Ынчангаш Ш.В. Кара-оолдун дорт даалгазы-биле Чер болгаш өңчү-хөреңги ха-маарылгаларының яамызы, тус чер чагыргалары-биле кады ажилда-жылганы чорудуп, колдуунда черни чигелделиг өртөккө бээрин өөренип көрүп турар. Ол ышкаш социал байдалы берге (өскүс дээр чижектиг) дээди эртемниг аныяк специалистерге черни халаска бээриниң магадылалы бар.

Амгы үеде аныяк специалистер көдээде амыдырал нарын дээр ажилдакшас, аңаа чурттакаш апарган. Ынчангаш оларны деткип, сонургалдыг болурунче идигни берип турары ол. "Көдээ суурлар-ны хөгжүдери" деп төлөвилелче кирип турар программаларны акшаландырышкыны федерал-дыг, республика болгаш муниципалдыг бюджеттерден кээр турар. Оон кырындан аныяк специалист бодунун чарыгдалдарын база үн-дүрүп турар.

"Аныяк өг-бүлелерни чурттаар оран-саваны хандыраары" деп

республиканың тускай с программасы Тывага 200 эгелеп ажилдап эгелээр грамманың дузазы-биле, да 35 аныяк өг-бүлө, 20 32, 2011 чылда 35 өг-бүлө балгат айтырыш шийти-ган. Ынаар федералдыг лика болгаш муниципал-жеттерден ниитизи-биле, да 34 млн, 2010 чылда ажыг, 2011 чылда 21 м рубльди чараан. Ынчан к үш чылдың дургузунда биле 102 аныяк өг-бүлө балгатка чединген бооп дээр, Тыва Чазактың м канчаар-даа аажок улуг д дир. Аныяк өг-бүлелерни бажың-балгат-биле ха дугайында күрүне прог ның негелделерин езугаа галыг өг-бүлө улустун кай зи 35 хар четпээн болур. Ол ышкаш чаңгыс азы оон ажи-төлдүг бот-иелер, ада өг-бүлө кылдыр санатты ганда, олар база ук прог кордап болур. Документил чер чагыргалары харыыл-гаш чижек кылдыр алып райда чурттап турар улус ның муниципалитетинче. Аңаа тускай комиссияга ришкенинни шыңгыы көөр. Бодунун таныыр ул тириптер дээр чижектиг галар турбас кылдыр ук и тускай доктаал-биле ба. Бо программа талазы-бил ландырышкыны Тудуг ның баазындан үндүрер тин яамы ылаңгыя кожу чурттакчы чонга бо дуг тайылбыр ажилдарын ч турар.

— **Бистиң республи-аныяк спортчулар баг көргүзүлгелер болуп. Оларны деткип, дуза-де че көргүзериниң талаз кандыг программалар?**

— Спорттун аңгы-аңгы х риниң талазы-биле чыынды даларже кирип турар му спортчуларга күрүне детки көргүзүп турар. Ол дээр таар бажыңны Ипотека-бил алырда, күрүнениң талаз Ипотека чээлизи-ниң чүгле нында төлээр хуузу күрү лаар. База катап сагын каарым болза, бо програ чүгле спорт хевирлериниң т биле Россияның чыынды ко зының кежигүннери кирип. Амгы үеде Россияның чыын мандаларының кежигүннери да 42 кижилер. Ынчан кээр, дың дургузунда чыл санын кижини эрттирер. Бо улуст рык шуптузу эрте бээриниң дылалы бар дээрзинге бузу бис. Бо доктаалды Чазак Д Шолбан Кара-оол деткип, чылдың декабрь айда атты с 2012 чылда ук доктаалдын нып эгелээр бо.

АВТОРАН: Тыва Чазак Аныяктар херектериниң бо спорт яамызын анаа эвес тургускан. Бо яамы аныяктарны де талазы-биле салдыган кол сорулгаларны чедишкенин күү турар. Ол ышкаш Тываның алдар-адын өске чурттарның мур бедик көдүрүп чорур спортчуларны үнелеп, ылаңгыя а спортчуларны канчаар-даа аажок деткип турары өөрүнчүг. А күрүне деткимчезин ап турар аныяк специалис хамаарыштыр бодунарның билинерни улам бедидип, кызым ажилдап, силерге берген бүзүрелди шынзыкты республиканың бурунгаар хөгжүлдизинге үлүүнерни ки чоруурунарны күзээр-дир мен.

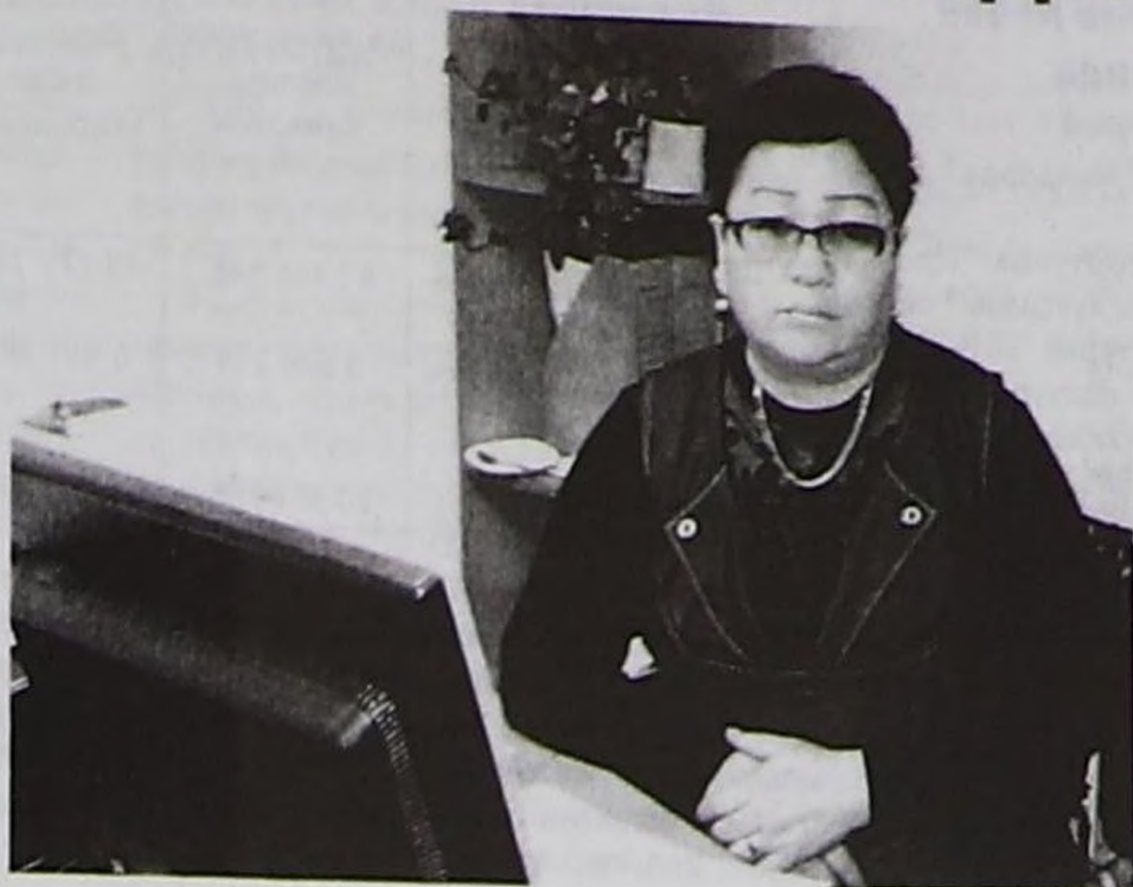
Алдынбай БАДЫ-Х

АМГЫ ҮЕНИҢ КИЧЭЭЛДЕРИ

Школа амыдыралы

Бо өөредилге чылындан эгелеп бүдүн чурттуң школалары күрүнениң чаа өөредилге негелделери-биле ажилдап эгелээн болгай. Сукпак эге школазының башкылары база чаа ол негелделерге дүжүп турар шынарлыг билигни өөреникчилерге бээр дээш кыымак ажилдап эгелээн. Эге класстың өөреникчилери чүгле кичээлдер эрттиргенинден эвес, а янзы-бүрү бөлгүмнер кичээлдеринден солун хөй чүүлдерни билип ап турар.

Чоокта чаа Кызыл кожуунун башкыларынга «Амгы үениң кичээлдер» деп методиктиг семинар бистиң школавыстың баазазынга болуп эрткен. Башкылар аңаа ажык кичээлдерге олуржуп, амгы үениң кичээлдериниң тургузуунун дугайында школа директорунун өөредилге эртемнериниң талазы-биле оралакчызы Роза Хунаевна

Ондарның (чурукта) солун илеткелин дыңнаан.

Кол өөредилге программалары

өөреникчилерни улуг хемчээлди материалдардан эң кол чүүлү тып шыдаар, билдинмес чүүлдерни,

чаа-чаа билиглерни боттары тодарадып билир кылдыр өөредиринче, өөредилгениң ындыг хевиринге чаңчыктырарынче угланган. Ол ышкаш уругларны кичээлдин өске эртемнер-биле харылзаазын тургузуп билиндирер. Аңаа хамаарыштыр школавыс башкызы Роза Кара-ооловна Ажының кичээлдеринде уругларны бодандырып, бодалын туруштуг илередип, өөренген чүүлүнү иштинден шийтирнэ бот-тускайлаң үндүртүп турарын демдегеп болур.

Директорувус Нина Чанзановна Доржукай өөредилгениң түнелин чедип алыр дээш школавыстың материал-техниктиг баазазын четчелеп турар. Башкыларның ажылдаарына таарымчалыг байдал тургустунганынга өөрүп турар бис. Класс бүрүзүндө компьютер, экран, проекторну тургускан. База

бир өөрүнчүг чүүл — өөреникчи бүрүзүн ном-биле хандырганы. Ол дээрже башкыга-даа, өөреникчиге-даа канчаар-даа улуг деткимче болгай.

Ада-иелер база школаның ажил-ижинге идепкейлиг киржип турар. Өөредилге адырын улам сайзырадып, өзүп оорар салгалдарны чурттуң бурунгаар депшилгелиг хамаатылары кылдыр хевирлээри бистиң мурнувуста кол сорулгавыс ол.

Айлаң ДОМУР, школада эге класстар башкызы.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

Президент соңгулдаларына уткуштур тайылбыр

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ

Россия, ооң иштинде Тыва Республика политиктиг эң шыңгыы шылгалданың, март 4-те болур Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларының, бүдүүзүндө турар. Бо соңгулдалар дээрже, соңгукчуларның политиктиг бышкан чоруунуң болгаш мерген угаанының көргүзүү болур. Ынчангаш Россияның, Тываның салым-чолу дээш эң-не бедик харысалга соңгукчуларның экинге онаажып турар.

Россия Федерациязының Президентизи чуртта дээди албан-дужаалдыг күрүне баштыңы кижилер болур. Россия Федерациязының Конституциязының, кижиниң болгаш хамаатының эргелериниң база хосталгаларының магадылакчызы, Россия Федерациязының бот-догуннаашкынының, ооң хамаарышпас чоруун база бүдүнчүлүгү күрүне болурун камгалаар алазы-биле хемчеглерни ол алыр, күрүне эрге-чагырга органның демнежилгелиг кады ажилдакчыларын хандырат. Күрүнениң штики болгаш даштыкы политика-ның кол угланышкыннарын оодарадыр. Президент РФ-тиң Конституциязының доктаатканы эмчээлдер-биле ажилдаар, ршээл, келдерел көргүзөр эргеге. Чурттуң Чепсектиг Күштериниң ол командакчызы болур. Президентиниң хоойлужудулга талазы-биле бүрүн эрге-хүлээлгелери оойлужудулганың болгаш хоойулар күүселдезиниң айтырыгы-биле холбаалыг, хоойлужудулга инициативазын кылыр олгаш хоойлунуң күштүүн сон-аарладыр эргелиг.

Президент РФ-тиң Чазак Даргазына кымны томуйлаарын Күрүне Думазына саналдап кириер, өшпээрелди бергениниң соонда томуйлаар. Россия Федерациязының Чазак халаар дугайында иитпирни хүлээп алыр. Чазак аргазының саналдааны-биле аңаа Даргазының оралакчыларын, Федералдыг сайыттарны албан-дужаалыга томуйлаар олгаш албан-дужаалдан хостаар. Россия Федерациязының Конституция судунун, Дээди судунун, орбитраж судунун судьяларының албан-дужаалдарына кандидаттарларны, а ол ышкаш РФ-тиң ичигине прокурорунун кандидатын Федерация Чөвүлелинге

саналдап кириер. Россия Федерациязының Чингине прокурорунун албан-дужаалындан хостаар дугайында саналды Федерация Чөвүлелинге кириер, Россия Федерациязының Айыыл чок чорук чөвүлелин тургузар болгаш удуртуп-башкарат. Россия Федерациязының Президентизинге дээп болбас камгалалдыг.

Чазактың эрге-хүлээлгезинге хоойлужудулга эрге-чагыргазының талазындан холгаарлаашкын бар деп санап көргөн таварылгада Чазакты Президент камгалаар аргалыг. Чазакка бүзүрөп, идегевес чорукту Күрүне Думазының илергейлээшкини-биле Президент чопшээрешпейн барып болур эргелиг, а бир эвес Күрүне Думазы Чазакка бүзүрөвес чорукту үш ай дургузунда база катап илергейлээр болза, Чазактың халашканының дугайында Президент чарлаар азы Күрүне Думазы тарадыр.

Күрүне эрге-чагыргазын боттандырып турар Россия Федерациязының органның (Президент, Федералдыг Хурал, Чазак) системазында бот-тускайлаң болгаш кол черни Президент элээр деп бадыйткаар арганы РФ-тиң Конституциязының чогуур чүүлдери берип турар. Күрүне баштыңы онзагай бүрүн эргелерлиг. Онза, дүрген болгаш кедергей нарын байдалдарның негеп келгени дүрген шийтирлерни ол боду чааскаан хүлээп алыр эргелиг. Россия Федерациязының девискээринге азы ооң чамдык черлеринге дайын азы онза байдалды Президент бодунуң шийтирнэ-биле чарлаар эргелиг болгаш ол дугайында Федерация Чөвүлелинге болгаш Күрүне Думазыга доп-дораан дыңнадыр.

Россия Федерациязының Президентизи алды чыл хуусаалыг кылдыр Россия Федерациязының

хамаатылары бүгү-ниити дең болгаш дорт соңгулда эргезинге үндезилээш, чажыт бадылаашкын-биле согуур. Россия Федерациязының Президентизи кылдыр 35 хардан аныяк эвес назылыг, Россия Федерациязында 10 чылдан эвээш эвес үеде доктаамал чурттап турар Россия Федерациязының хамаатызы соңгудуп болур. Чаңгыс ол-ла кижилер Россия Федерациязының Президентизиниң албан-дужаалын улаштыр ийи хуусаадан хөй удаа ээлеп болбас. Россия Федерациязының Президентизинге четчир амыдыралчы, бедик аргадуржулгалыг, чоннуң амыдыралын бүгү талазыг эки билер, ак сеткилди, шыңгыы хамааты ол бедик албан-дужаалга соңгудуур дээрзи билдингир-дир. Ынчан ооң ажыл-чорудулгазынга үнелелди соңгукчулар бээр апаар.

Россия Федерациязының баштыңыга соңгудуур Президент эрге-хүлээлгелерин күүседип кирерде, чонга даңгыраан бээрин РФ-тиң Конституциясында тодаргайлаан, биригээр чугаалаарга, Конституцияда көрдүнгөн бүрүн эргелерин боттандыраары-биле холбашкан хүлээлгелерни күүседирин албан-дужаалыг байырлаадың сөзү-биле аазаары-дыр. РФ-тиң Президентизи Россия Федерациязының Конституциязынга, Федералдыг хоойлуга дүүштүр Күрүне Думазына соңгулдаларны, референдумну чарлаар. Күрүне Думазыга хоойлулар телевиделдерин кириер, федералдыг хоойлуга ат салыр. РФ-тиң Президентизиниң чарлыктары болгаш айтышкыннары — эрге-чагырганың актылары-дыр, оларны Россия Федерациязының бүгү девискээринге күүседеи албан. Нормативтер хүлээп алыр чорудулгага дадалаашкыннарын болгаш удур болурунун системазында чугула ролду Президентиниң сон-аарладыр эргези, тодаргайлаарга, Федералдыг Хуралдың хүлээп алган хоойлузунга ат салбайн барып болур эргези ойнап турар. Ооң сөөлүндө Күрүне Думазы болгаш Федерация Чөвүлели доктааттыг чурум езугаар хоойлуну катап сайгарып көөр. Бир эвес катап чугаалажып көргөн үеде федералдыг хоойлуну мурнунда хүлээп алдыгандың эдилгени езугаар

Федерация Чөвүлелин кижигүнериниң болгаш Күрүне Думазының депутаттарының ниити санындан бадылаашкыннарын хөй нуруузу-биле (үштүн ийден эвээш эвези) чүүлүг деп санаар болза, Президент ол хоойлуга ат салыр болгаш чонга чарлаар.

Россияның миллион-миллион соңгукчулары демократияның чепсээ болур соңгулдаларны чөптүү-биле шийгээди апкан, ол арганы бо чылдың март 4-те соңгукчулар улам-на идепкейлиг ажылгаар дээрзинге идегеп болур. Ниитилелдин медресе билгени демократтыг соңгулдалар Россияда хөгжүлдени оожумнадырынга эвес, а дүргедеринче, демократияны божаңадырынга эвес, а улам-на калбартырынга, Россия күрүнениң үндезинин сандарадырынга эвес, а быжыктырарынче угландырган турар ужуруг. Быжык туруштуг демократтыг чурттарда күрүнениң бириг удуртукчузун соңгуур дээрже, тактиканың (сорулганы чедип алырының) айтыры-дыр. А Россияның чонунга, соңгукчуларга хамаарыштыр алырга, ол дээрже политиктиг стратегияның, салым-чолдун, амыдыралдың келир үезиниң эргежок чугула айтыры-дыр. Бо соңгулдаларга эң-не бедик харысалгалыг болурун ол айтырыг бүгү кижилерден — политиктиг ажылдакчылардан, соңгулдаларның организакчыларын, массалыг информация чепсектеринден, эрге-чагырганың структураларындан, удурланыш-как-даа күштерден, шупту соңгукчулардан негеп турар. Бистерге шаптыктай бээр изигленишкени, хууда эрге-ажыын хараар чоруктарны канчап-даа болдуруп болбас. Хоозун чугаага болгаш харысалга чок аазаашкыннарга эвес, а сарылдыг угаанга үндезилеттинген шын шилип алышкынны кылыр төлээде, эрткен амгы болгаш келир үени эң-не бедик медреселди болгаш бодамчалыг езу-биле үнелеп көөрү бистерден негетинип келген.

Ам болур Президент соңгулдалары политиктиг чаа силгишкенине чедирбес, политиктиг чорудулгалар революстуг орук-биле чорбас ужуруг дээрзинге идегээр апаар бис. Президент соңгулдалары болза, бүгү соңгукчу-

ларның политиктиг бышкан чоруунуң шыңгыы шылгалдазы болур.

Россияның Президентизи Дмитрий Медведев Күрүне Думазының соңгулдаларының соонда иштики болгаш даштыкы политиканы, экономиканы болгаш социал адырны чаартыр талазы-биле чугула хемчеглерни алырын тодараткан. Россия Федерациязының субъектилериниң удуртукчуларын дорт бадылаашкын-биле соңгуур. Партияларны бүртүкээриниң бөдүүнчүктөн шугумунче кириер. Күрүне Думазының болгаш регионнарын хойлужудулга органнынче соңгулдаларга киржири-биле ат салыр чорукту дүжүрер.

Күрүне Думазының соңгулдаларының системазын өскерттириниң чугулазын Д.Медведев база саналдаан. Соңгулда комиссияларының хевирлеп тургузарының чурумун өскертти — кончукчула айтырыг. Политиктиг партияларның төлээлерин калбартыр көрдүнген.

Төпчүдүлгеден аңгылаашкын, Ажык Чазак, национал айтырыгылары база көрдүнүп турар. Мен бодум, бөдүүн соңгукчу болганымда, үстүндө алган хемчеглерни деткип тур мен.

Шын угаан-бодоп чугаалаарга, тодаргай эки түнелдер, ажыл-агыйга чедишкенин, чоннуң амыдыралының экижээниниң херечилери Россияның чонунга эргежок чугула. Чогум-на ынчан кайы-даа чаданың эрге-чагыргазының ат-алдары, хүндүзү, үнези бедир апаар. Хөй-хөй болушкуннар долган бо үеде Россияның бөдүүн соңгукчузу эң-не мерген угаанның болгаш ак сеткилди политиктиг. Соңгулдаларга киржири — хамаатыларның эки туразының херээ. Ынчалза-даа соңгукчулар соңгулдалар дугайында хоойлуларда көрдүнгөн соңгуур болгаш соңгудуур хамааты эргезин бүгү соңгукчуларның бүрүн ажылгаары, соңгулдаларга идепкейлиин көргүзери дыка күзеничиг. Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдалары эрге-хоойлунуң үндезининге, Тыва Республиканың соңгукчуларының бедик идепкейлииниң байдалына эртеринге долузу-биле идегеп болур.

Кара-Сал БУДУК-ООЛ, ТР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, күш-ажылдың хоочуну.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАР

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың июнь 3-те № 369
доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында
2011 чылдың октябрь 27-де № 641 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның док-
таалыгы болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2011 чыл-
дың июнь 3-те № 369 "Озал-ондак бооп
болур чуртталга оран-савазының фондузун-
нун 2011 чылда хамаатыларны көжүрер
адресиг республика программаның бады-
лаар дугайында" доктаалыга дараазында
өскерилгелерни кириер:

1) доктаалдың адында болгаш 1-ги пунк-
тузунда "2011 чылда" деп сөстөрнү "2011-2012
чылдарда" деп сөстөр-биле солугу;

2) Программда:

а) Программаның адында болгаш пас-
портунда "2011 чылда" деп сөстөрнү "2011-
2012 чылдарда" деп сөстөр-биле солугу;

б) Программаның паспортунда "Про-
грамманың адында" деп турушта "2011 чыл-

да" деп сөстөрнү "2011-2012 чылдарда" деп
сөстөр-биле солугу;

в) Программаның паспортунда "Про-
грамманы боттандыраарының хуусаазы" деп
турушта "2011 чылда" деп сөстөрнү "2011-2012
чылдарда" деп сөстөр-биле солугу;

г) I кезектин бирги абзазында "2011
чылда" деп сөстөрнү "2011-2012 чылдарда"
деп сөстөр-биле солугу;

д) II кезектин дөрткү абзазында "2011
чылда" деп сөстөрнү "2011-2012 чылдарда"
деп сөстөр-биле солугу;

е) III кезектин алдыгы абзазында "2011
чылда" деп сөстөрнү "2011-2012 чылдарда"
деп сөстөр-биле солугу;

ж) V кезектин № 3 таблицанын
дараазында редакция-биле бижири;

Муниципалдыг тургузгунуң ады	Саң-хөө деткимчезиниң планнның хемчээли	Оон иштинде		Тудар акша-х аңгыла тур бажың атта
		Фондунуң акша- хөреңгизи	ТР-ниң рес- публика бюд- жединиң акша-хөрең- гизи	
"ТР-ниң Кызыл хоора- йы" хоорай округу	61 445 546	48 277 765	13 167 781	10 квар чурт бажы
ТР-ниң Таңды кожуун- нун Бай-Хаак сумузу	8 906 219	6 997 616	1 908 603	
Иитизи-биле	70 351 765	55 275 381	15 076 384	

з) VI кезектин бирги абзазында:
"2011 чылда" деп сөстөрнү "2012 чылда"
деп сөстөр-биле солугу;
"2011 чылда" деп сөстөрнү "2011-2012
чылдарда" деп сөстөр-биле солугу;
и) VII кезектин бирги абзазында "2011
чылда" деп сөстөрнү "2012 чылда" деп

сөстөр-биле солугу;
к) № 1, 4, 4.1, 4.2 дугаар капсырыл
"2011 чылда" деп сөстөрнү "2011-2012
чылдарда" деп сөстөр-биле солугу;
л) № 2, 3, 5 капсырылгаларны дар
редакция-биле бижири;

Озал-ондак бооп болур чуртталга оран-савазының фондузундан хамаатыларны 2011-2012 чыл
көжүрериниң адресиг республика программаның № 2 капсырылга

Озал-ондак бооп болур хөй квартираларлыг бажыңнарның көжүрер аргаларының аайы-биле
ДАҢЗЫЗЫ

№	Хой квартиралыг ба- жыцның адреси	Чара кожүрер шолу		Хой квартиралыг бажың тулуу			Тудугжулардан чурттаар оран-саваны садып алыры			Оске улустан чурттаар оран- саваны садып алыры			Өңчү ээлериңден чурттаар оран- саваны садып алыры			Иити өрткө	Акпалыдаралыксын- ның немелде достери	1 дөрб. метрнің өйлөң өрткө	өйлөң өрткөңден
		иитизи- биле	оң иитинде хуу өңчү	шолу	өрткө	1 дөрб. метрде бот- үңө өрткө	шолу	өрткө	1 дөрб. метрде бот- үңө өрткө	шолу	өрткө	1 дөрб. метр- де бот-үңө	шолу	өрткө	1 дөрб. метрде бот-үңө өрткө				
		дор.м	дорб.м	дор.м	руб.	руб.	дор.м	руб.	руб.	дор.м	руб.	руб.	дор.м	руб.	руб.	руб.	руб.	руб.	руб.
Тыва Республиканың Кызыл хоорай хоорай округу																			
1.	Дачная куд., 68	451,00	202,0	0,00	0,00	0,00	451,0	11 523 050	25 550,0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	11 523 050	0,00	25 550,00	19
2.	Найырал куд., 112	84,80	67,20	0,00	0,00	0,00	84,80	2 166 640	25 550,0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2 166 640	0,00	25 550,00	19
3.	Найырал куд., 21	453,80	289,42	0,00	0,00	0,00	453,80	11 594 590	25 550,0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	11 594 590	0,00	25 550,00	19
4.	Найырал куд., 23	503,82	223,30	0,00	0,00	0,00	503,82	12 872 441	25 549,68	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	12 872 441	0,00	25 550,00	19
5.	Кузнецов куд., 3	463,50	142,60	0,00	0,00	0,00	463,50	11 842 425	25 550,0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	11 842 425	0,00	25 550,00	19
6.	Кузнецов куд., 5	448,00	178,30	0,00	0,00	0,00	448,00	11 446 400	25 550,0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	11 446 400	0,00	25 550,00	19
Кызыл хоорайда иитизи-биле		2 404,92	1 102,82	0,00	0,00	0,00	2 404,92	61 445 546	25 549,93	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	61 445 546	0,00	25 550,00	19
Таңды кожуунун Бай-Хаак сумузу суур																			
1.	Хову куд., 19	348,58	348,58	348,58	8 906 219	25 550,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	8 906 219	0,00	25 550,00	19
Бай-Хаак суурда иитизи-биле		348,58	348,58	348,58	8 906 219	25 550,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	8 906 219	0,00	25 550,00	19
Республикада иитизи-биле		2 753,50	1 451,40	348,58	8 906 219	25 550,00	2 404,92	61 445 546	25 549,93	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	70 351 765	0,00	25 550,00	19

Озал-ондак бооп болур чуртталга оран-савазының фондузундан хамаатыларны 2011-2012 чыл
көжүрериниң адресиг республика программаның № 3 капсырылга

Озал-ондак бооп болур чуртталга оран-савазының фондузундан хамаатыларны көжүрериниң адресиг республика программаның күүселдезин
планнның көргүзүлгери

№	Муниципалдыг тургузгунуң ады	Чара кожүргөн шол					Чара кожүргөн оран-саналарның саны					Кожүргөн чурттакчыларның саны				
		I кварт.	II кварт.	III кварт.	IV кварт.	чылда ниизи-биле	I квар.	II квар.	III квар.	IV квар.	чылда ниизи-биле	I кварт.	II кварт.	III кварт.	IV кварт.	чы ниизи-биле
		дор.м	дор.м	дор.м	дор.м	дор.м	чаң.	чаң.	чаң.	чаң.	чаң.	кижи	кижи	кижи	кижи	кижи
	Программа-биле түңү	0,00	0,00	0,00	2 753,50	2 753,50	0	0	0	87	87	0	0	0	363	363
1.	«ТР-ниң Кызыл хоорайы» хоорай округу	0,00	0,00	0,00	2 404,92	2 404,92	0	0	0	77	77	0	0	0	333	333
2.	«Таңды кожунуң Бай-Хаак сумузу» суур	0,00	0,00	0,00	348,58	348,58	0	0	0	10	10	0	0	0	30	30
	2011 чыл	0,00	0,00	0,00	348,58	348,58	0	0	0	10	10	0	0	0	30	30
1.	«Таңды кожунуң Бай-Хаак сумузу» суур	0,00	0,00	0,00	348,58	348,58	0	0	0	10	10	0	0	0	30	30
	2012 чыл	0,00	0,00	0,00	2 404,92	2 404,92	0	0	0	77	77	0	0	0	333	333
2.	«ТР-ниң Кызыл хоорайы» хоорай округу	0,00	0,00	0,00	2 404,92	2 404,92	0	0	0	77	77	0	0	0	333	333

Озал-ондак боол болуп кырттаган

Озал-ондак бооп болур чуртталга оран-савазының фондузундан хамаатыларны 2011-2012 чылда
көжүрериниң адресиг республика программаның № 3 капсырылга
Тудугга белеткелдин ДАҢЗЫЗЫ

№	Чер участо- гууң кадастр- лыг дугаары	Аңгылаар чериниң нормативтиг- хоойлу дүрүм актылары	Тудуг кылгырып чопшээрер турар чериниң нормативтиг- хоойлу дүрүм актылары	ПСД- ниң бары	Күрүңе экспер- тизазы- ның түң- келлиниң бары	МКД тудууң кожүрериниң аргазы-биле чара көжүрүң турар чурт- талга оран- саваларының шолу	МКД-ниң программа иш- тинде бээрин планнап турар чуртталга оран- саваларының шолу	МКД-де тудууң тур- рар оран- савалары- ның план- нап турар иниити шолу	Чуртталга оран- саваларының программа иштинде үлүү	Тудугну эңгелээр- ниң план- ның хуңу	Оран-сав ажылда кириерин планн хуңу
Тыва Республика талазы-биле иити түңү											
"Таңды кожуун- нун Бай-Хаак сумузу" суур		х	х	х	х	дорб.м 348,58	дорб.м 348,58	дорб.м 348,58	%	х	х
1.	Чок	Кожуун ча- гыргазының дугаарының 2011 чылдың апрель 1-де №208 доктаалы	Тудугну кылгырып 2011 чылдың апрель 21- де PU 17510302 №16-1 чопшээрел	бар	бар	348,58	348,58	348,58	100	х	х
						348,58	348,58	348,58		2011 чылдың сентябрь	2011 чылдың сентябрь

Тыва Республиканың Аныяктар херээ болгаш спорт талазы-биле яамыга хамааржып турар күрүне албан черлериниң амгы хевирин өскертип тургаш, Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черлерин тургузарының дугайында

2011 чылдың декабрь 23

№ 738 Кызыл хоорай

2010 чылдың май 8-те "Күрүне (муниципалдыг) албан черлериниң эрге-хоойлу дүрүмнериниң күштүг болганы-биле Россия Федерациязының чамдык хоойлужудулга акты-ларынга өскерилгелерни кириериниң дугайында" №83-ФХ, Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың январь 24-те "Тыва Республиканың күрүне албан черлерин тургузарының, эде тургузарының, хевирин өскертириниң, дүшкениниң чурумун, ол ышкаш Тыва Республиканың күрүне албан черлериниң бадылаан уставтарын болгаш оларга өскерилгелер кириерин бадылаарының дугайында" № 33 доктаалы езугаар Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Аныяктар херээ болгаш спорт талазы-биле яамыга хамааржып турар күрүне албан черлериниң амгы хевирин өскертип тургаш, ажил-чорудулгазының кол сорулгаларын хевээр арттырышан, капсырылгага дүүштүр Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черлерин тургузар.

2. Тыва Республиканың Аныяктар херээ болгаш спорт талазы-биле яамызынга кү-

рүнениң бюджет албан черлериниң тургузукчузунун бүрүн эргелерин болгаш ажилын дагзыр.

3. Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызы оон мурнунда күрүне албан черлеринге быжыглаттынган турган өңчү-хөреңгиге дүрген башкарар эргени тургустунуп турар албан черлеринге чогуур чурум езугаар арттырар.

4. Албан черлерин тургузарынга хамаарышкан хемчеглерниң капсырылгада планын бадылаар.

5. Тыва Республиканың Аныяктар херээ болгаш спорт талазы-биле яамыга хамааржып турар күрүне албан черлери 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөреңгизиниң күсели-биле күрүне даалгазының күүселдезиниң акша-хөреңги хандырылгазының субсидия акшазын тургузар.

6. Бо доктаалды "Тувинская правда" база "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В. БАРТЫНА-САДЫ.

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың декабрь 23-те № 738 доктаалы-биле бадылаан

Күрүне албан черлериниң амгы хевирин өскертип тургаш тургустунуп турар Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черлериниң ДАҢЗЫЗЫ

Хевирин өскертип турар күрүне албан чериниң ады	Тыва Республиканың тургустунуп турар күрүнениң бюджет албан чериниң ады
"Элээди уругларның спорт школазы" уругларга немелде өөредилгениң республиканың күрүне албан чери	"Элээди уругларның спорт школазы" уругларга немелде өөредилгениң республиканың күрүнениң бюджет албан чери
Спорттун национал хевирлериниң талазы-биле "Элээди уругларның спорт школазы" уругларга немелде өөредилгениң республиканың күрүне албан чери	Спорттун национал хевирлериниң талазы-биле "Элээди уругларның спорт школазы" уругларга немелде өөредилгениң республиканың күрүнениң бюджет албан чери
Тыва Республиканың "Чөөн чүктүн чонунун хүрештериниң талазы-биле элээди уругларның спорт школазы "Чеди-Хаан" уругларга немелде өөредилгениң күрүне албан чери	Тыва Республиканың "Чөөн чүктүн чонунун хүрештериниң талазы-биле элээди уругларның спорт школазы "Чеди-Хаан" уругларга немелде өөредилгениң күрүнениң бюджет албан чери
"Олимпийжи курлавырлар училищези (техникуму)" Тыва Республиканың ортумак профессионал өөредилгезиниң күрүнениң өөредилге албан чери	"Олимпийжи курлавырлар училищези (техникуму)" Тыва Республиканың ортумак профессионал өөредилгезиниң күрүнениң бюджет өөредилге албан чери
"Иван Сергеевич Ярыгин аттыг дээди спортчу чедишкенинниң школазы" спортчу белеткел төвү республиканың күрүне албан чери	"Иван Сергеевич Ярыгин аттыг дээди спортчу чедишкенинниң школазы" спортчу белеткел төвү республиканың күрүнениң бюджет албан чери

Эмчиниң сүмези

ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢАР, ХАЛДАВЫРЛЫГ ААРЫГ УЛААНОТ-КОРЬ!

Сөөлгү үеде чоннун туристеп, ажил-херек аайы-биле чурттар аразында харылзаазының көвүдээни-биле халдавырлыг аарыгларны эвээжедип, ону узуткаары Бүгү-делегейниң чурттарына кончуг нарын айтырыг болуп турар.

2010 чылдан эгелээш, Европа чурттарында (Швейцария, Англия, Франция, Нидерланды, Швеция, Германия, Италия) база Таиланд Кыдат Республикаларда бо аарыг өөскүп, аарыг кижилерниң саны Европа чурттарында 27 муң ажып, Кыдат Республикада база көвүдөп турар. 2011 чылда Россия девискээринде мындыг байдал уламчылап, аарыгның когу ам-даа узут-таттынмай турар. Ук аарыгдан өй кезинде 18 хардан өрү назылыг аныяк кижилер аарып, оларның аразында дээди болгаш ортумак эртемниг эмчилер база ирип турар.

Чүгле 2011 чылдың 11 айларында Россия девискээринге 57 аарыг кижилерни тодараткан. Оларның 61,6 хуузу азы 220 кижилер 8 хардан өрү назылыг, 38,4 хуузу азы 137 кижилер 0-18 хар чаштар болуп турар. Оон ишинде бир хар етпээн уруглар бар.

Бо аарыгның кол демдектери — аарыг кижиден кадык кижиге агаар дамчыштыр чыпшыр болгаш кижиниң аас-думчук аварыштыр хан-дамырже, бесерже киргеш, эът изидер, баш артыр, суксадып халаажырадыр, ыт-кешке чоорту бичии шившилер тыттып келир. Олар кыска дургузунда көвүдөп, аас штинде аксымаар өңнүг кылдыр аза көстүп болур. Бо бүгү илереп елир болза, аарыгның ханылап шкээрлээни ол болур. Чамдык аварылгаларда аарыг улам ишээрлеп, нарыдап, бүүрек, баш ээринче халдап, кижини харында өлүмгө чедирип болурунун айылы бар.

Төөгүдөн алырга — Тыва Рес-

публиканың девискээринге бо аарыг үе-шагдан бээр таваржып, улус оон хөйү-биле аарып чораан. Чижек кылдыр алырга, 1929-1930 чылдарда аарыг чон ортузунга өртү-биле дөмей дүрген өөскүп, бир өг-бүлөгө чаш уруглар хары угда аарып, чон калбаа-биле аарыгның айылынга таваржып турган. Ол үеде тускай тарылга, эм-таң аймаа чок турган болгаш ажы-төл хөйү-биле чок болуп турган. Тыва чон ажы-төлүгө чүдөн артык ынак чораан болгаш, аарыгның халыынын эвээжедир сорулга-биле, улуг кижилерни аалдар аразында шавыдап ыдып, аарыг тывылган аал чоогунче кижилер баргыспас, аргышпас кылдыр дамчытчып чораан. Бо алдынып турган баштайгы хемчеглер аарыгны өөскүтпезинге улуг идиг болуп турган болгаш амгы үеде эпидемиология хемчеглериниң база бир адыры кылдыр ажыглаттынып турар.

Тываның девискээринге камгалал тарылганы 1960 чылдарның эгезинден эгелеп кадык камгалал сайыдының айтышкыны-биле чорудуп эгелээн. Оон түңнелинде 5-10 чыл болгаш-ла, катап эглип келир, бо коргунчуг аарыг эвээжеп баткан. Тарылганың дузазы-биле чаштарны өлүмден камгалап ап эгелээн. Ынчан камгалал тарылганы чон ортузунга калбаа-биле чорудары кончуг берге ажил турган. Ындыг-даа болза ук ажилды экижидип алыр дизе, бир дугаарында эмчи кижилер, канчаар-даа аажок кичээнгеини угландырып, болур-чогуур хемчеглерни ап чорудар ужурулуг. Тарылга албай барган бичии чаштарга болгаш улуг-даа назылыг кижилерге

хамаарыштыр бо аарыг дөмей-ле өөскүп үнүп келир дээрзин 1983-1985 чылдарда өөскээн улаанот аарыгының дүшкүрлүг үези көргүскөн. Ол үеде камгалал тарылга алган бичии чаштар безин аарып турган. Чүге дээрге, кожуун төптери, сумуларже чорудар тарылга эмнериниң тускай температурлуг байдалын (кадар 4, 8 градус) сагы-вайн турганындан оларның шынары кудулап, кижиниң организмиче киргеш, аарыгга удар демисе-жир аргазын (иммунитетин) кошкадып, эм ажык чок болуп турган. Оон уржундан бо аарыг катап база өөскүп турганы ол. 1984 чылда нитиизи-биле 1787 0-18 хар хөй кези школа назылыг чаштар улаанот-корь аарыгын аарып эрттирген. Мындыг таварылгада камгалал тарылга чорудар эмнелге төптеринге, акушер-фельдшер пунктуларына немелде соодукчуларны, тарылга эмнери чедирер тускай сумка-соодукчуларны четчелеп тургаш, хат-салгын-биле дөмей дүрген өөскүүр аарыгның когун үзүп, сөөлгү он чылдар дургузунда аарыг Тывага шуут узуткаттынган. Ындыг-даа болза, амгы үеде байдал кончуг дүшкүрлүг болуп турар, оон кол чылдагааны:

— бирээде, республикавыс иштинде чон аразында харылзаа хөйү-биле чоруп турар. Ол ышкаш хууда машина-балгаттын көвүдээни-биле чон өске хоорайларже үнүп, кижилер-биле харылзааны тудуп турар;

— ийде, ийи удаа тарылга албаан дыка хөй аныяктар даштыкы чурттарже болгаш Россия девискээринче дыштанып үнүп турар;

— үште, Интернет четкизин таварыштыр камгалал тарылганың кадыкка хоралыының дугайында меге сүмелер тарап турар. Оон уржундан аныяк иелер дун уруун божуур дээш келгеш: "Чаа төрүт-түнген төлүмнү күзелдир-биле та-

рытпас мен" — деп бижимел хол үжүүн арттырып турарлар. Оон уржундан Россияда 2010 чылда он ажыг чаа төрүттүнген чаштар, 2011 чылда чээрби ажыг уруг улаанот-биле аараан. Бо талазы-биле айтырыг кончуг чидиг болуп турар. Бир талазында, эмчилер хоойлу езугаар ада-иелерге үезинде камгалал тарылга дугайында дыңнадыгны чогуур үе-шаанда дамчытпайн турарындан бергедээшкinnen тургустунуп турар;

— дөртте, эмнелге төптеринде, тарылга чорудар эмнелге четкилеринде 100 хуу вакциналар шыгжаар соодукчулар чедишпейн турар. Ынчангаш тарылга эмнерин малчын аалдарга оларның температуразын хажытпайн аппаары болдунмайн турар.

Ынчангаш чоннун кичээнге-йинге: даштыкы чурттарда халдавырлыг улаанот-корь аарыгы диргелип турар үеде дыштанып чоруп турар, ажил-агы аайы-биле чурттар кезип чоруур ажилдакчыларга, бот-башкарлып чоруур сайгарлыкчыларга хамаарыштыр чуртувустан үнериниң бетинде тарылга эрткен дугайында сертификатты бодунга ап чорууру ажыктыг. Ук документте бичизинден эгелээш, улаанот-корь аарыгына удар 2-ден эвээш эвес тарылганы эрткен дугайында бижээн болур ужурулуг. Тарылганы чаңгыс катап эрткен азы шуут эртпээн кижилер аарыгны чыпшырып эккеп турар.

Бүгү эмнелге черлериниң эмчилериниң база ажилдакчыларының ортузунга шыңгыы хыналданы чорудары эргежок чугула. Олар шупту тарылганы 100 хуу эрткен турар ужурулуг. Чыдып эмнедир салбырлар, амбулаторлуг эмнедип кээп турар кижилерде улаанот аарыгының демдектериниң чогуун доктаамал хынаар, тайылбыр ажылын чорудары чугула. Бир эвес эди изип, кежинде шившиктер үнүп турар

кижилер бар болза, оларның ханындан анализти дарый ап, аарыг кижиниң лабораторлуг шинчилгезин чорудар.

18 хардан 35 хар назылыг башкылар, бичии уруглар албан черлериниң ажилдакчылары, сайгарлыкчылары, албан-дужаалдыг ажилдакчылар, спортчу маргылдааларга киржип чоруур кижилер, артистер, шериг албанын эрттирер аныяк кижилер тарылганы үезинде алган турар. Оон аңгыда, чурттаар оран-савазы чок, чер кезип чоруур база даштыкы чурттардан ажил дилеп келген хамаатыларга хамаарыштыр хыналданы шыңгыы чорудары чугула.

Эмнелге четкилеринде кончуг оваарымчалыг болур үе келген, чүге дизе аарыг кижилерниң хөй кези улуг кижилер апарган болгаш, бо аарыгны өске дөмейлешкек аарыглар-биле будап турары берге байдалды тургузуп турар.

Тыва кижиниң ажы-төлү, төрел-дөргүлү хөй болгай. Бо халдавырлыг аарыгны болдурбас дизе, чаштарны 1 хар 8 ай турда-ла, ийи дугаарын школа назыны чедип, 6 харлыг турда, тарыдып алыр болзувусса, айыылдыг аарыг олчаан кижиге дээп шыдавайн, оюп эрте берип болур. 18-35 хар назылыг кижилер тарылга эртпээн азы ону чүгле чаңгыс удаа алган болза, дарый тарылганы алыры чугула. Камгалал тарылга эмин күрүнениң акша-хөреңгизинден садып ап турар болгаш, ол кижилер бүрүзүгө халас. Чурттакчы чон ортузунга камгалал тарылга 95 хуу чоруп турар болза, бо аарыг когу-биле үстүп төнер.

Надежда ООРЖАК, Тыва Республиканың херек-лекчилерниң эргезин болгаш чаагай чоруун камгалаар Федералдыг албан чериниң эпидемиология хайгааралын чорудар килдизи.

ТОДАРГАЙ СОРУЛГАЛАРНЫ САЛГАН

Бүгү-россияның күш-ажылдың болгаш дайынның, Чепсектиң Күштерниң болгаш эрге-хоойлу органның хоочуннарының хой-ниити организациязының Тывада регион салбырының Тыва Республиканың ХБАБ эргелелиниң хоочуннар (пенсионерлер) чөвүлелиниң Чаа чылдың ажыл планын бадылаан ээлчеглиг хурал-чыгы болуп эрткен.

Аңаа чөвүлелдин кежигүннериниң даңзын база катап тодарадып ылавылаан. Ол ышкыш Тыва Республиканың болгаш Кызыл хоорайның хоочуннарының хой-ниити организациязының 25 чыл оюнга уткуштур белеткел ажылдарының планын чугаалашкан.

ТР-ниң ХБАБ начальнигиниң хоочуннарыга ажыл-херек чорудар өрээлди аңгылап бергени өөрүнчү. Оон аңгыда, Чадаана хоорайның ХБАБ килдизиниң хоочуну, хоорайның хүндүлүг чурттакчызы, хой шаңнал-макталдарның эдилекчизи Анай Салчаковна Монгуштуң 70 харлаанын байырлыг байдалга эрттирип, байыр чедирериниң дугайында база чугаалашкан.

Наталья МОНГАЛБИИ,
ХБАБ-тың хоочуннар чөвүлелиниң даргазы.

Тыва Республиканың ХБАБ-тың хоочуннары.

БЕРГЕЛЕРНИ АЖЫП ЭРТЕРИНГЕ БЕЛЕН

Кызыл хоорайның хоочуннар (пенсионерлер) чөвүлелиниң (даргазы О.К. Дамдын) чаа соңгуткан кежигүннери эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Эрткен чылдың июнь айда хоорайның Ленин кудумчузунуң 17 дугаарлыг ук чөвүлелге хамаарышкан бажыңыга ийи өрээлдин иштики септелгезин кылып, документилен-биле ажылды чаартып, эде кылган.

ТАР-ның 90 чыл оюнга тураскааткан Тес-Хем кожунунуң хоочуннар болгаш пенсионерлерниң 2-ги следунга, аңаа 1970-1990 чылдарда СЭКП райкомунга база райкүүскамга ажылдап чораан Кызыл хоорайда база Кызыл кожунда чурттап чоруур хоочуннар-биле каттышкан «Эрткен үеи-төгүвүс» деп темалыг слетка Кызыл хоорайдан 3 команда кирип, оларның ийизи бирги чери үлешкен (капитаннары М.Ч.Чамзырын, Б.С.Седей). Ийиги чери Кызыл хоорайның база Кызыл кожунуң каттышкан командазы (капитаны К.Л.Лапчаа) чаалап алган. Слеттуң киришкчилери Тыва Республиканың хой национал чонунга тускай кыйгырыгларны хүлээп алган. Кижиги бүрүзүнүң сеткилин дүвүредип чоруур чидиг айтырыглар — арагалаашкын, наркомания-биле демиселди күштелдирериниң чаа аргаларын дилеп тыварының база аныяк салгалды оон камгалаар сорулга-биле тес-хемчилерниң хүлээп алган кыйгырынын республиканың, Кызыл хоорайның хоочуннар (пенсионерлер) чөвүлелиниң президиум хуралында деткип, боттарының санал-оналын киригеш, республика солуннарынга парлаан.

2011 чылдың июль 1-ниң санчурагайы-биле алырга, хоорайда 24995 пенсия назылыглар бактаап турар. Оларның иштинде күш-ажылдың хоочуннары — 4808, Ада-чурттуң Улуг дайынының киришкчилери — 307, чок болган дайын киришкчилериниң өг-бүлелери 203 кижиге болуп турар. Олар-биле быжыг харылзаа тургузары-биле яамыларга, албан-организация база бөлүк чурттакчылыг черлерге хоочуннарының болгаш пенсионерлер чөвүлелдериниң эге организацияларын тургузуп турар.

Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызының удуртулгазы бо айтырыгны деткип көргөш, аңаа эге организацияны тургузуп, оон даргазынга соңгуткан Б.С.Седейге ажылдаар өрээлди хостал берип, дузаны көргүскен. Олар Улуг назылыглар хүнүнде 25 хоочуннар

аыш-чем аймаан чедирип берип, 4 хоочуннары «Серебрянка» санаторийинче дыштандыраары-биле чоруткан. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүн уткуштур «Көдээ амыдырал» («Сельская жизнь») деп солунну орус, тыва дылдарга айда бир катап үндүрүп, көдээ ишчилерниң арга-дуржулгазын, ажыл-амыдыралын чырыдар сорулганы салганнар. Шак мындыг хоочуннар болгаш пенсионерлерниң эге организациязын ХБАБ черинге тургузуп, оон даргазынга күш-ажылдың хоочуну

ның бирээзи 79 харлыг Седен Кудурукпаевич Хертек тыва телевидение, радиога журналистеп, Дээди Хурал аппарадынга депутат-тарның хүлээп алган хоойлуларын, доктаалдарын тыва дылче очулдурарынга үлүг-хуузун кирип чораан. Амгы үеде кым-даа ону хайгаарал көрбейн турарын өөренип көргөш, Дээди Хуралдың аппарат удуртукчузунга аңаа дуза чедирерин дилеп, дыңнадыгны кылган.

Улуг-назылыглар хүнүнге уткуштур Кызылдың хоочуннар болгаш инвалидтер бажыңыга «60 хардан өрү назылыглар» клубунуң (удуртукчузу К.О.Донгак), «Энелер» ансамблиниң (удуртукчузу В.Чооду) киришкелге-биле хоочуннар солун концертти бараалгатканнар. Чыылганнар Бай-Белек, Александра Иргиттерин баснязын, Чаш-оол Айыр-Санаа, Олал Шулуу, Раиса Чернышова, Серенмаа Кууларның күүсеткен

ционал музейни 58 хоочуннар халас көрүп, хоорайның төөгүлүг черлеринге база «Кундустуг» аржаанынче экскурсиялап четкени солун болган. Бо бүгүге улуг дузаны чедирген Национал музейниң директору В.С.Чигжитке, мэрияның аныяктар болгаш спорт департаментизинге хоочуннар четтиргенин илереткен. Петр Ондарович Байыр-оолдун чугаалашканы-биле Улуг назылыглар хүнүнде «Жил-сервис» КХН-ниң удуртулгазы 9 хоочуннарга 25.800 рубль түнүг материалдыг ачы-дузаны чедиргени өөрүнчүг.

Күш-ажылдың хоочуну А.Б. Кара-оолдун кириген сүмези-биле «Серебрянка» санаторийинге республиканың пенсионерлер чөвүлели-биле (даргазы Т.С.Намчак) каттыжып алгаш, аныяк эжикилер хүнүн эрттирип, дыштанып чыдар хоочуннар-биле янзы-бүрү айтырыгларны ийитпирлеп чугаалашканы ажыктыг болган.

Чоннуң чаңгыс деминиң хүнүнде хоочуннар Улусчу чогадылга бажыңыга национал культураларның фестивалынга ийдепкейлиг киришкен.

Хоорайның хоочуннар чөвүлели бүдүн чыл дургузунда 82 улуг назылыг хамаатыларны хүлээп ал, 35 чагаа-бижиктерниң харызын берип, харыы бээри-биле 25 чагаага хамаарыштыр чогуур черлерге чагыгларны кирип, 17 хоочуннар боттук дузаны чедирген. Байырлалдар таварыштыр массалыг информация чепсектериниң төлээлери хоочуннарга удаа-дараа байырны чедирип келген.

Ноябрь 17-де Күрүне шаңналының лауреады, Кызыл хоорайның хүндүлүг чурттакчызы, чогаалчы Кара-Күске Күнзекович Чоодунуң 75 харлаан юбилейинге хоочуннар байыр чедирип, эрткен хемчеглерге ийдепкейлиг киришкен.

В.Кок-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга эрткен республиканың бирги адалар чыгыжыга Кызыл хоорайның хоочуннар чөвүлелиниң 22 хоочуннары киришкен. Хоочуннар чөвүлелиниң пленум кежигүнү Чаш-оол Кыргысович Айыр-Санаа бодунуң арга-сүмезин аныяктарга берип, адаларның ролжон бедидеринче улуг кичээлгеи угландыраарын саналдаан. Ол ышкыш «Чаңгыс демниң Россия» партиязының тала-лакчыларының чыгыжыга Россияның Маадыры, чаңгыс чер-чуртууус Сергей Шойгу-биле ужуражылгага хоочуннар ийдепкейлиг киришкен.

Ноябрь 24-те эрткен далаарга уткуштур хоорайның кежигүннери-биле жылгага 25 хоочуннар оларны дүвүредип чорутуулары Кызыл хоорайның ажылдакчылары болганнар.

«Енисей» Культура ба-демдеглээн Иелер хүнүн кааткан мөөрейге пленумунуң ийдепкейлиг киришкелгеи Кызыл хоочуннарның янзы-бүрү нерни удуртуп турары Чижек кылдыр алыр болз Петровна Федорова ф-пийаның кичээлдерин х-ортузунда эрттирип тура

Орус культура төвүнүн херээженнер эвилел-ниң конференциязынга хо-племунуң 5 кежигүнү боттарының санал-оналын Филармонияга «Чечек-С-самблиниң база плену-гүннери солун концертти гаткан. Ук концертти ТР-н-туразының алдарлыг ажил-Лесниктин чырыткылыг-тураскааткан. Чаа чыл бай-уткуштур «Күзелдерниң-тини» деп акцияга 20 хо-идепкейлиг кирип, бот-аргаан-дараан идик-хевин-янзы-бүрү белектерни хо-төлдүг өг-бүлелерге сунга

Декабрь 23-те «Чаңгыс-Россия» партиязының «Ч-чел сеткил, кичээлгеи» де-вилелинге кирип, На-музейни 20 хоочуннар со-көөр аргалыг болган. Чеди-бүлелерге чылыг хептерни-материалдыг дузаны чедир-ышкыш 2 өг-бүлөгө хөмүс-дүжүрүп берген. Ол акция-уламчылап турар.

Хоорайның хоочуннар-мунуң кежигүннери Чаа-йырлалын уткуп, бал-маск-эрттиргени солун болган. В-Соок-Ирей (М.И. Ондар), гаш (М.М. Шожукпан), ол-чуннары оюн-тоглаа-биле-дип, Азайгыштар (Р.К. Ча-харжыгаштар (Т.Б.Ондар-Дамдын), Бетмен (Н.К. Мон-оларның танцы-самы кежээ-шинчи кириген.

Хоочуннарның мурнуң-даа чедир кылдырмаан, ш-леттинмээн айтырыглар х-чалза-даа оларны Кызыл-чагыргазының база социал-тика департаментизинин д-чези-биле ажып эртер дээ-идегел улуг.

Римма ЧАВЫ

Хүндүлүг хоочуннары.

Н.К.Монгалбиини соңгаан. Кадык камгалал болгаш социал политика, Улус өөредилгезиниң яамыларынга эге организацияларны хоочуннар К.Т. Куулар, К.С. Дилак тургускан.

Дайынның болгаш Күш-ажылдың хоочуннар чөвүлелиниң пленум кежигүннериниң чурттап турар чериниң аайы-биле хоорайның 6 улуг микрорайоннарынга быжыг-лаан. Олар Кызыл хоорай мэрия-зының харысалгалыг ажылдак-чылары, Төлээлекчилер хуралы-ның депутаттары, хой-ниити ор-ганизацияларның төлээлери, участок-шагдаалары-биле демнежи алгаш-ажылдаанының түннелинде, эвээш-эвес ажылдар кылдыган. Чижээ-лээрге, олар орунда чыдар, туруп-албас 6 хоочуннары илередип, 10-кижиниң чурттаар байдалын көрүп, тускай хыналданы чоруткан. Олар-

ырыларын улуг адыш часкааш-кыннары-биле хүлээп алганнар. Ол-хүн 80 харлаан Багыт-оол Бай-карага Мария Шожукпан «Мөңгө-назын» деп ырыны, а Римма Ча-вынчак бодунуң чогаатканы «80-харга торулба» деп шүлүүн ба-раалгатканнар. Улаштыр ол-ла-кон-церт-биле «Серебрянка» санато-рийинче аалдап четкениниң түн-нелинде санаторийниң удуртул-газы хоочуннарга, аңаа дыштанып, кадыын быжыктыраары-биле 5-халас путевканы аңгылап бергени-өөрүнчүг.

Хоочуннары аай-дидир чоруу-рунга автомашинаны аңгылап бер-гени дээш республиканың пен-сионерлер чөвүлелиниң даргазы Т.С.Намчакка, Күш-ажыл болгаш-социал политика яамызының удур-тулгазынга өөрүвес аргажок.

Улуг назылыглар хүнүнде На-

ҮШ ҮНАК ХЕРЭЭЖЕН

• Чечен чугаа

(Уланчызы.
Эгези № 8 «Шында»).

Эрес ажылынга чедип келирге, даргазы
йгырткан.

— Сен билдиринишкенден бижээш,
рген Кызылче чор. Уруун аарып турар-
р, Кызылда кадайың бээр ыглап-сыктап
лгал туруп берди.

— Мээң кадайым эвес-тир, уруум база
ес. Ында чурттап турар угбамның кожазы-

р.
— Чок, чок. Меңээ шуут ажил кылдырт-
с апарды. Бужурганы бердим, бодун
рып сайгаржып көр — дээн.

Эрес Оюмаага ужуражып, ужур-чөвүн
ылбырлап бээр дээш чеде бээрге, Улан-
а хоорайже сургакчылап чоруй барган
лган. Чеже мынчап турар боор, Кызыл
жеш, Ирага ужуражып, чүге ындыг меге
аа үндүрүп турарын билип алыр дээш
уупкан.

Кожазы Ира чуртталгазын будап тура-
н ол угбазынга тайылбырлаан.

— Курстарга өөренип маңаа тургаш,
а дилеп чедип кээрге, кээргээш дузала-
п турган кижилер. Ылаш чарар кижилер чок,
ууп тур бис деп кээрге, ылажын чаргаш,
н одал берип турдум. Уруун чагып каар-
агаарладып-даа турдум, дыка амыраар
ду. Кандыг-даа бодал чок, чүгө кээрг-
ш дузалажып турган кижилер дийин мен.
н ажылымга келгеш, мени нүгүлдөп,
дам-дыр, уруум-биле мени каапкан деп
ган-дыр. Улус шупту анаа бүзүрээр чүве-
и. Эжим Оюмаа менден чорупту, авам
а меңээ бүзүрөөс, та чүү деп мегелеп
ган.

— Кончуунарны але, Ираның мегечизи
ре чонда тараан кижилер ышкажыл. Херек
за турган черинге ыглап-даа, каттырып-
турар. Ол багай уруу кымның-даа уруу
ар. Ындыг-ла болгай сен, кээргээчелиң,
ига-даа дузалажы берген турар. Улус
ыг кончуг чүве-дир көрөм, мегеленип
ып турган-дыр көрөм. Бичии-даа бодунга
ктыг чүвени халас эрттирбес, ат болган
и боор. Ынчал мегелеп тургаш, силерни
ып кааш, оон сени мегелеп бодунуң
ынче кирип аар деп турары ол-дур.
дыг-даа кижилер ооң аайынче кире берген
р, элдеп кижилер боор. Ам ооң караанга
лбе, дүрген чорувут. Бажыңында ам
бир эр кижилер көстүп турбадые — дээн.
Эрес Оюмааның келирин Кызылга манал
ш, угбазы сугга чедирип, шынын тайыл-
лаар бодап алган. Оюмаа ийи ай болгаш
и, ам-даа элек. Эрес Кызылга ажил
лп эгелзэн. Эрги ажилдап турган хоора-
е, ажылыңче баар күзели чок болган.
ону меге чугаазы-биле чон мурнунга
чи кижилер кылып каан болгай. Кижилер
зүнге ону тайылбырлаары берге.
аа чедип кээрге, Кызылга ажилдаалы
чугаалаар бодап алган.

Эрес улуг садыгга чолаачылаар ажил
ылган. Оюмаа-биле телефон дамчыштыр
алажып, эптежи алганнар. Кады Кы-
а чурттаалы дээрге, Оюмаа чөпшээ-
сен.

Иген-кирген чон аразында кандыг кижилер
дээр. Чоок кижилери, эш-өөрү келгеш,
н тудуп шыдавайн турганнар.

Дыка-ла биче сеткилдиг кижилер болгай.
даа дуза дилээрге, чажам дивес.
гээчел деп чүвези болза-даа.

Кижилер мегелеп-даа билбес, бүзү-
ел багай олгумну.

Ира бир хун кожазы кадай сугга кире
ге, кезек кадайлар чыгып алган олур-
ар. Кадайлар чыгып келгенде, чүнү-даа
ырбайн хоптажырлар болгай. Ам база
кавы кожаларын коптарып олурган-

Дарый кожавыстың бажыңында чара-
ончуг оол үнүп-кирип турар кым дээр
р?

Кады төрзөн дунмазы ышкажыл. Мын-
урстарда өөренип турар дээр чорду.
ал-ла, чаражы кончуг оол чорду. Кижилер
деп чүвезин канчаар. Дүүн хой оозээр
чок боорга айбылаарымга, өзеп бер-
эдин шуптузун аайлай оонактап бер-
ир.

— Шынап-ла, ындыг оол чорду. «Мын-
дыг аар барбаларны канчап көдүрүп чоруур
силер, мен чедирип бээйн, угбай — дээш,
мырай бажыңымче кирип көдүржүп бээр
чорду.

— Дарый база дунмазын хөлчөк мактаар
кижи. Сен, Ира, аныяк кижилер, чеже чааскаан
чоруур сен. Ол оолду бажыңыңче чалап,
дузалаштырып тургаш, дуурайлап албас сен.
Шыдаар-ла болгай сен.

Кадайларның ол чугаазы Ираның бажың-
дан үнмейн туруп берген. Бир черле ол
оолду көөр дээш кожазы Дарый сугга чеде
берген.

— Экии, Дарый угбай бар ирги бе?

— Экии, угбам олгунуң уруун алчып бээр
дээш, оларның бажыңыңче каш хонук чо-
рупкан кижилер. Кандыг херектиг чор силер?

— Ылаш чарып алыр дээш балдым тып
чадал кагдым, балдыңар ачыладыр силер
бе?

— Даштын ылаш чарар черде боор, ап
берейн.

— Ылаш чарып берип турган дунмам суур
чоруй барган, канчап чарып аар чоор, холум
багай болгаш, бергедээр кижилер дийин мен.

— Мен баргаш чарып берейн, холуңар
багай болза, кайын боор.

Ылаш чарып берген кижизин бажыңыңче
кирип шайлаткан. Кады чугаалажырга
чугаакыр, кезээде хүлүмзүрүп турар оолду
көргөш, сеткили таалаан. Ираның ол хүнден
эгелзеш, байгы-ла сагыжы ол оолда апар-
ган. «Уруум чанынга бичии када олуруп бе-
рип көрүңерем» — деп дилээрге, оозу чөп-
шээржи, уруун даштыга агаарлаткан-даа.

Ира Эрестен черле салдымас деп шийт-
пирлеп алган. Кандыг-даа арганы ажыглап
тургаш, ону бодунуң аайынче кирип
алырыңың планың чогаадып эгелзэн.

Эрестиң ажылыңың чай чогу-даа кончуг.
Олче чардыгар дээш бир ай эрте бергенин
эскербейн барып-тыр. Байгы сагыжы Ою-
маада, дүрген-не эжиниң чедип келирин
четтикпейн манап турган.

Дыштаныр хүнүнде удуп чыдырда, даш-
тын машина медээлзэн. Үне халып кээрге,
танывазы машина. Чанынга кылаштал кээрге,
садыгның ээзи Валентина Окан-ооловна
болган. Чараш арын-шырайы хапыйтыр
ыжып калган, арага чыды чытталып турар
болган.

— Бо хүн дыка херек апардың, соонда
бир херек үңдө дыштанып алыр сен, маши-
наны мунуп берип көр, суур четкеш келир
бис — дээн.

Суурже чоруп ора, Валентина Окан-
ооловна чонаада ыттавас боду чугааланып
эгелзэн.

— Чуртталгамда дыка берге үелер болуп-
тур. Ажылымда бергедээшкенин эгелзэн.
Ашаам-биле кады чээли акаш алгаш, бо
садыгны ажыдып алган улус бис. Каш
чылдар иштинде ажил-херээвис дыка эки
чоруп турган. Шупту чүве четчир, ажы-төл
эки өөредилгелиг. Ажылымга чардыккаш,
өөм ээзиниң мени мегелеп чоруп турганын
эскербзэн болдум. Акша-төгериивисти-даа
бот-боттарывыска бүзүрежир турган улус
бис. Аңгы бажың садып алган, бир аныяк
уруг-биле чоруп турар боду ышкажыл.
Садыг база ашаамның адында, чарлыр кижилер
мен, сенээ чүү-даа арттырбас мен деп турар.
Суурда ада-иём ону дыңнап каапкан,
авамның ханының базышкыны улгадып
турар, бээр эмчиже эккеп алырым ол-дур
ийин — дээн.

Авазын эмчиге эккеп чыттыржып каан.
Кезек үелерде ол дугайында чугаа читкен.
Валентина Окан-ооловна база катап шириин
апарган ажилдап чоруп турган. Авазынга
аыш-чем кириер чай чок алаарга, Эрести
айбылаптар, ол аыш-чемни апарып берип,
кырган кижиниң ыңай-бээр айбылаан ди-
лзэн бо-ла кылып бээр турган.
— Сен ышкаш мындыг хуругенин турган
болза, аас-кежик-тир — деп, ол чугаалаар.
— Ажырбас ыйнаан, кырган-авай, уруу-
нарга база эки үе чедип кээр. Мээң эжим
ам удавас чедип кээр, өөренип турар кижилер,
манагыңгаш хүннер санап чоруп тур мен.
Чартык ай арткан-деп, Эрес чажыт чок
чугаалаан.

Ол хүн Оюмаага, Эреске уттундурбас

хүн болуп артып калган. Оюмаа ийи хонгаш
келир мен деп дамчыткан. Эрес чурттап
турар бичии бажыңыңгаш аштап-арыглап,
амдангыг аыш-чемин садып, белеткеп алган.

Кежээ телевизор көрүп олурда, эжим
соктаан. Кирип келзе-ле, Валентина Окан-
ооловна садыгга ажилдап турар оол-биле
кирип келген.

— Эрес, буруудатпайн көр. Бо хүн муң-
гарааш, бичии арага ижитим. Бо Сергейге
дуза бээримге, сенче баалыңар дээрге
чедип келдивис.

— Элчоксунмаңар, ажырбас, эртип олу-
руңар. Хүнзедир аштанып хүнзедим. Эжим
өөредилгезин доозупкан, ам ийи хонгаш
келир кижилер, дыка өөрүп тур мен.

— Ындыг болза сээң өөрүшкүн үлежир-
дир бис — дээш, келген аалчылары арага-
дарызын уштуп эгелзэн.

Эрес ойталап шыдаваан. Хөглээшкин
эгелзэн. Бир минтип кээрге, Сергей чоруй
барган, Валентина Окан-ооловна ооң
орунунда удуп чыткан. Удаан кижини отту-
рар эвес, сергеп алгаш чоруптар ыйнаан деп
бодааш, боду диванга удуп чыдып алган.

Даңгаар эртен дыңнап чыдарга машина
медээлзэн. Үне халып кээрге, Оюмааы ма-
шинадан үнүп келген. Девидзенинден чүнү-
даа канчаар аайын тыппайн барган, үнү
безин үнмес болган. Оюмаа чүнү-даа эс-
кербейн, бажыңче кирип келген. Удуур
өрээлче эртип келгеш, орунда чыдар
херээжен кижини көрүп кааш, сырбаш дээн.

— Бо кым удуп чыдары ол?

— Валентина Окан-ооловна-дыр.

— Мында чүге удуп чыдар кижилер?

— Дүүн арага ишкен улус бис, оттуп кээ-
римге, мында удуп калган чыдар кижилер-дир.

— Мени чеже мегелеп кээр сен. Чүгө
сенээ ынак мен дээн сестериң хоозун, меге
болуп турар ышкажыл. Мени бо хүн келбес
деп билер болгаш, кады удуп чыдар ыш-
кажыл силер. Таныырым улустуң машина-
зынга таваржы бергеш, эрте чедип келдим.
Сээң ындыг мегечини көрүп, билип алга-
ным эки бооп-тур — дээн соонда Оюмаа
ыглапкаш, үне халаан. Ол үеде удуп чыткан
Валентина оттуп келген.

— Аа, богда, канчап мында удуп калга-
ным ол. Мени оттургаш чорудуптар чүвечиңи,
Эрес. Дыка-ла элчок байдалга таварыш-
тывыс. Дүрген соондан халы, бээр эккел,
мен ужур-чөвүн тайылбырлаайн.

Эрес ээриин олчаан болгаш, кезек када
чүнү-даа канчаар аайын тыппайн, аамайзы
берген тургаш, оон харын ыңай болган.
Оюмаа элзэн ырай берген халып бар чорда:

— Оюмаа! Мени мана, шын эвес билипкен-
дир, эжим — деп алгырбышаан, кудумчуну
кеже халыыр бодаан. Хенертен хажы-
зындан үне халып келген Эрести халдып ор-
ган машина доктаар чай алынмайн үстүрген.
Дааш эвес дааштан Оюмаа хая көөрге, Эрес
черде чыткан.

Сен чогуңда канчап чурттаар кижилер боор
мен, чүге-ле бистиң аравыска элдептиг та-
варылгалар болуп чораан чоор. Кижилерге
дуза кадар чымчак сеткилин, оожум чаңың
билир хиремде-ле чүге сенээ бүзүревейн
чораан кижилер боор мен. Ынак хиремде-
ле могоаттынып, эжимге уткуй базым кылбайн,
чүге бодумдан ырадып чорааным ол дээн
бодалдар Оюмааны шивегейлеп-ле турган.

— Сенээ, шынап-ла, ынакшый берген
турган мен. Канчап-даа тургаш, бодумче ээл-
дирип алыр дээш кылып чоруп турган үүлге-
диглерим дээш мени өршээп көр. Мен эвес
болзумза, Оюмаа-биле эки чурттап чорбас
силер бе — деп, Ира анаа дыка-ла сөг-
лексэн.

Чуртталгамга берге байдалга таваржы
бергеш, мээң муңгаралымны билип, мени
дыңнап, дузалажып турганыңдан сени дыка
хүндүлөп чордум. Сөөлгү үелерде харын-
даа сени дүжөп турар апарып, ынакшый бер-
дим... Ол кежээ мен чеде бербзэн болзум-
за, Оюмаа-биле дыка таптыг ужуражыр тур-
ган силер. Мээң хайым эвес болза, дириг
чорбас сен бе. Сээң мурнуңга дыка-ла бу-
руулуг мен дээн Валентина Окан-ооловна-
ның сөс чок буруузуңушкунун Эрес кайын
дыңнаар.

Эльза ООРЖАК.

Кызыл хоорай.

Көдээде спорт

ХООЧУННАР — ДЕМНИГ

Чөөн-Хемчик кожуунуң хоочун
спортчулары хол бөмбүүнге болгаш
баскетболга аразында маргыл-
даалар эрттиреринге ынактар.
Чижээ, хоочуннар спорттун бо
хевирлеринге 2011-2012 чылдың
спортчу сезонун ажыдып тура, бир
дугаарында хол бөмбүүнге күжүн
шенешкеннер.

Командалар аразында бо оюннарга
кожуунда шыырак дээн 6 команда кириш-
кен. Оларга Чадаана хоорайның Альберт
Ондарга баштаткан хоочун ойнакчыла-
рының командазы база немешкен. Ужура-
жылгалар чаңчыл езугаар кончуг чидиг
демиселге эрткен.

Көрүкчүлериң сонуггалың хайнык-
тырган чараш оюннарның түңнелинде үшкү
черге Чөөн-Хемчик кожуунуң иштики
херектер килдизиниң командазы, капитаны
Болат Ондар, төлөптиг болган.

Түңнел оюнга Хорум-Даг сумузунуң
болгаш Чадаана хоорайның №2 ортумак
школазының командалары ужурашкан. Кан-
чаар-даа аажок чидиг демиселдин түң-
нелинде Хорум-Даг сумузунуң найыралдыг
командазы удурланыкчыларын удуп ап,
маргылдааның чемпиону атты чаалап алган.
Тирикчи командадан Март-оол Монгуш,
Мөңгүн-оол Монгуш болгаш Шолбан
Монгуш чараш оюнну көргүскеннер. Бо
маргылдааны эки организастап эртти-
ринге Дүрген-оол Кара-Сал биле Вла-
димир Адья улуг үлүг-хуузуң кириген.

Хоочун ойнакчылар хол бөмбүүнге база
бир солун маргылдааны ноябрь айда катап
эрттиргеннер. Ук маргылдааны Чөөн-Хемчик
кожуунуң чагырга чериниң ажилдакчы-
лары Аржаалай Монгуш, Айлаана Донгак
дээш, оон-даа өскелер организастап
эрттирген.

Чадаана хоорайның №2 ортумак школа-
зының командазы бо удаа үшкү черге
төлөптиг болган. Түңнел оюнга Хорум-Даг
суурунун хоочуннары биле суд болгаш
приставтар албанының командазы ужураш-
кан. Чидиг демиселдин түңнелинде Хорум-
Даг сумузунуң командазы база катап
чемпион атты чаалап алган.

Декабрь айның маргылдаазын Хорум-
Даг сумузунуң хоочуннары организастап
эрттирген. Чогум ужуражылгалар Чадаа-
наның №2 ортумак школазының спорт
залында эрткен. Бо оюннарның түңнелинде
бирги черни Бажың-Алаак сумунуң
командазы чаалап алган, ийиги болгаш үшкү
черлерни Чадаананың №2 ортумак школа-
зының командазы болгаш кожуунуң
полиция ажилдакчыларының командазы
ээлзэн.

Чөөн-Хемчик кожуунуң хоочун
спортчулары баскетбол маргылдааларын
база эрттирип турар. Ынчалза-даа декабрь
айда эрткен маргылдаага ооң мурнунда
маргылдааларга идепкейлиг кирип турган
чамдык командаларның (ПУ-6-ның, Чыраа-
Бажының, Хөндөргейниң) киришпээни
хомуданчыг болган.

Хоочуннар ортузунда ийи чыл иштинде
эртип турар бо маргылдааларга Ийме,
Чыргакы, Шеми, Теве-Хая, Хайыракан
болгаш Баян-Тала сумуларның команда-
лары киришпейн турары элдептиг. Ол
сумуларның чагырга черлери чон ортузунда
кадык-чаагай амыдыралды деткип, бо
айтырыг талазы-биле тускай түңнел үндүрер
үе келбзэн бе? Кожа чыдар кожууннарның
хоочун спортчулары бистиң эрттирип
турарывыс маргылдааларга кирип келир
болза, оларга чүгө өөрүүр бис.

Тимур ХОВАЛЫГ.

Чадаана хоорай.

Чоннуң кичээнгейинге!

ДОСААФ-тың оран-савазынга турган ок-боо садыы «АРХАР» чаа черже: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 169 деп адресче көшкен. Телефоннары: 2-44-67; 8-923-547-86-59. Ажылдаар шактары: 9.00-18.00. Дыштаныр хүнү — воскресенье.

Магазинде чаа барааннар кирген. Ында аңчы кижиниң эт-херекселдери, янзы-бүрү ок аймаа болгаш аңчы кижиге эргежок чугула хөй-ле чүүлдер бар.

«МОСКОВСКИЙ №1» ЧУРТТАЛГА-ТУДУГ
КООПЕРАТИВИ БОЛГАШ ЧИЦГИНЕ ПОДРЯДЧИК
«ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН Московская кудумчузунда,
«Южный» №10 микрорайонда

коттедждер хоорайын тудуп
эгелээнин дыңнадып
тур (коттедждерниң
шөлү 175 дөрбелчин
метрден 320 дөрбел-
чин метр чедир,
1 болгаш 2 каъттардан тургустунган, долузу-биле чаагай-
жыттыгынган).

Тудуг кылырының болгаш садып алырының дугайында

«Энергострой» КХН-че

8-905-920-41-01, 8-923-268-

90-73, 8-923-386-80-48;

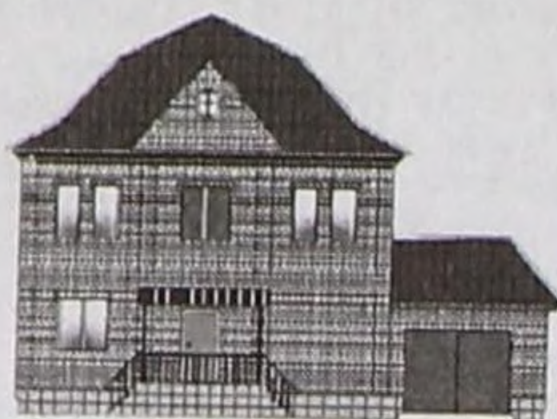
«Московский №1» чурт-

талга-тудуг кооперативинче

3-45-00, 8-913-343-70-05

телефоннарже долгап

болур.

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттыгынган
харыысалгалыг ниитилелден
КВАРТИРАЛАР

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каъттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каът тууйбу бажың	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2012 ч., 1 квартал.	3	97,80	11,50	2,3,4

КАШ БАЗЫМ ЧЕРДЕ БЫЖЫГ ГАРАЖТАР БАР.

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр. ОЛ БАЖЫҢДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР: тел/факс: (39422)4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдистер—2-18-10, культура, өөрөдиге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агы — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлөтпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8900. Чагыр 10. Номерни парлагаче дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Юбилейиңер-биле!

Бистиң эргим, хүндүлүг, ынак ачаыс, кырган-ачаыс, кады чурттаан эжиниң чөлөңгиле, күш-ажылдың хоочуну **Самдан Сурунгуевич САЛЧАК** Тываның электри шугумунга 20 чылдарның дургузунда үрө-түннелдиг ажилдап келген.

Оон февраль 2-де 70 харлаар юбилейи-биле быжыг кадыкшылды, уйнуктарының аразынга ам-даа хөй-хөй чылдарда чоруун күздөдүс!

Уруглары, уйнуктары.

Бистиң хүндүлүг дунмавыс, акывыс **Роман Маадырович СОЯН** февраль 3-те 50 харлаар. Ол эдеришкен эжи Урана Очуровна-биле 3 оол, бир

кысты төлөптүг өстүрүп, өөредип турар. Роман Маадырович Эрзин кожуунуң хүндүткелдиг, оларга буянның ачы-чедирип, телевизор болгаш соодукчулар хууда ажил-агынын сайгарып чоруур. чону хүндүткел-биле «телемастер» деп ад Боду — ада-иезиниң үш кыстарының ачаңгыс оглу, чоргааралы.

Юбилейи-биле акывыска, дуңм сеткиливис ханызындан байыр чедирип, шылды, буян-кежикти, чедишкни йөрээдивис!

Кады төрээни

Эргим, хүндүлүг чаңгысклассчылары кожуунуң Адыр-Кежиг сумузуңуң у садының эргелекчизи **Оюмаа Калиновна (Кол)**, Тээли школазының математика б. **Эльвира Кызыл-ооловна СУГЛАЙ-ООЛ** февраль айда 50 харлаарлар. Эшт юбилейи-биле изиг байырны чедирбишаа дег кадыкшылды, чедишкнинерни ба-кежикти күздөдүс!

Хүндүткел-биле,

Кызыл хоорайда ажилдап-чурттап ч. **Маргарита Ким-ооловна Монгуш** (Ку

СУДЬЯЛАРНЫҢ БЕЛЭЭ

Чөөн-Хемчик кожуун судунуң коллективи хоорай, кожуун чергелиг эртип турар ачы-дуза акцияларынга идепкейлиг киржиң келген.

Чаа 2012 чылдың бүдүүзүндө Чөөн-Хемчик кожуунуң өг-бүлөгө болгаш уругларга социал дуза чедирер төптүң дуза дилеп чарлааны «Чаа чылда уругларга суй белек» деп акцияга олар идепкейлиг киришкенер. Төпте ниитизи-биле 60 уруг бар, оларның 35-жи төпте доктаамал чурттап турарлар. Өг-бүлөгө болгаш уругларга социал дуза чедирер төпте өскүстер, дириг ада-иезиниң эргеледиг чассыдыын көрбейн чоруур ада-

иези каалкан уруглар, хөй ажы-төлдүг чаңгыс иениң болгаш чединмес өг-бүлениң уруглары бар.

Чөөн-Хемчик кожуун судунуң коллективи боттарының чыып алганы акшазы-биле төпте уругларга боттарының белээн: 2 хааржак апельсин, яблукту база конфет-чигирни, янзы-бүрү соктарны чедирип берген. Чаа чылдың белээн тыпсып тургаш, судьяның дузалакчызы Дүрген-оол Намалдаевич Кара-Сал уругларга байыр чедир-

геш: «Силерге өөрүшк чайнап турар, аас-кежи ойбайн чоруур болзун, өөрүшкүлүг каткыңар чаңгыланып чоруур бол кузээшкнинерни чүрээзындан чугаалаан.

Чөөн-Хемчик кожуу бүлөгө болгаш уруглар дуза чедирер төптүң д. А.Ч. Ондар уругларга база белектери, чылы дээш Чөөн-Хемчик кожуу коллективинге өөрүп чедилереткен.

В.ОО
судун админист

Даштыкыдан медээ

ЮЛИЯ ТИМОШЕНКОНУ ЧЕДИ ЧЫЛГА ШИИТКЕН

Эрткен чылдың октябрьда-ла Киевтин Печер суду Юлия Тимошенкоң херээн сайгарып дооскан, ону чеди чыл дургузунда кара-бажыңга олурар кылдыр шииткен.

Судун шииткели оон-биле кызыгаарлаттынмаан. Юлия шииткели эрттирген соонда үш чыл дургузунда эрге-чагырга черлеринге ажилдаар эргезин база казыттырган. Оон аңгыда «Нафтогаз» концернинге чедирген когаралы 1,516 млрд. гривенни база төлээр ужурулуг. МИЧ-лерниң сөөлгү медээлеринден алырга, Тимошенкоң чурттап органы квартиразын, оон өөнүн ээзиниң өнчү-хөреңгизиниң чартыын база хавыраар деп шиитпирни суд үндүрген.

«Мени кым-даа доктаадып шыдаас. Шииткели Страсбург судунга хомудаар мен. Судун чөптүг чоруу куду бастыгын-дыр, Украинада кым-даа судун чөптүг чоруунга бүзүрөвес. Бир эвес боттарывыстың хосталгавысты боттарывыс камгалап албас болзусса, күрүнөвисти база чидирип алыр бис. Украинага алдар!» — деп, ол чугаалаан.

Тимошенкоң шииткен чорукту РФ-тиң Даштыкы херектер ямызы Россияга удурланышкынын тыныжы бар деп санаан. Чазак Даргазы Владимир Путин Тимошенкоңу буруудадып турары Украина-биле чарган газ керээзи дээрге хоойлу хажыдышкыны эвес деп демдеглээнни сагындыраал.

ИТАР-ТАСС агентилели.

Прокурор хынал

КОГАРАЛ ЧЕДИРБ

Долгандыр турар хүрээлелге ба дар чедиргени дээш өрени төлэ жуунуң төп эмнелгезинге хүлэриниң дугайында прокурорнуң билдиришкенин Барыын-Хемчик нун улус суду сайгарып көөр хүлээп алган.

Кадык камгалалының «Барыын-Хемчик к төп эмнелгези» муниципалдыг албан чери д турар хүрээлелди камгалаарының ду федералдыг хоойлужудулганы хажыдып ту фактызын Барыын-Хемчик кожуунуң пр илереткен. Прокурор судче негелдени Рок дерациязының, Тыва Республиканың болг Довурак хоорай» хоорай округунуң эрг тарынга дүүштүр кирип, долгандыр турар хү багай салдарны чедирип турары дээш ко негелгезинге 230 муң рубльди төлээр кылдыр херин дилээн.

Барыын-Хемчик районнуң суду прок негелде билдиришкенин хүлээп алган болга билдиришкенин хоолгазын эргежок чугул ментилер-биле кошкаш, харыылакчы талаж кан. Бир эвес ону чөптүг деп санавайн тура бодунуң удурланышкынын, эргежок чугула калдарын болгаш херечилерниң даңзын к айыткан. Ол херекти чоокку үеде судка сай

Валерий ВЕД

Барыын-Хемчик кожуунуң прок

Расч. счет № 406038104000000000263

Корр.сч.сч. № 301018105000000000735

БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга бо

массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ор

Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну

чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко,

Солунда парлаттыгынган материалдарның авторларының бодалдары р

цияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыгынган саннары бо

өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаа